

## **ДИПЛОМАТИЧНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА УНР У КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ (1918–1921 рр.)**

З відновленням УНР активізувалась дипломатична діяльність українського уряду. Директорія прагнула встановити двосторонні міждержавні контакти з якомога ширшим колом учасників зовнішньополітичного процесу, намагаючись здобути міжнародну підтримку у боротьбі за українську державність. Попри невизнання України *de jure*, Директорії вдалося створити широку мережу дипломатичних представництв за кордоном. Розбудова репрезентацій УНР спиралась на вагоме законодавче і організаційне підґрунтя, закладене як Українською Центральною Радою, так і Українською Державою. Протягом короткого терміну було організовано апарат представництв і досягнуто їх акредитації. Голови місій входили до складу дипломатичного корпусу і користувались дипломатичними привілеями, за встановленим міжнародним правом.

Дипломатичні представництва УНР у Західній Європі діяли на основі закону Української Держави від 14 червня 1918 р., згідно з яким вони поділялись на посольства 1-го і 2-го розрядів.<sup>1</sup> Принцип визначення їх статусу і формування штатів був запозичений з системи російської дипломатичної служби, причому, ранг представництв було просто підвищено на порядок. “У нас немає найвищої категорії дипломатичних представників, – наголошував на нараді українських послів і голів місій у Карлсбаді у серпні 1919 р. А.Яковлів, – властивих послів, яких акредитує голова держави. У нас є посланники, міністри-резиденти і повірені у справах (*charge d'affaires*)”<sup>2</sup>. Частина українських дипломатичних місій висилалась як надзвичайна, кожного разу за спеціальним штатом і бюджетом. Склад дипломатичних представництв і зміст діяльності були неоднаковими, їх відрізняла не лише кількість працівників, але і напрямки роботи. На відміну від посольств Української Держави, де співробітники призначались послом (міністром-резидентом), голова репрезентації УНР не мав таких повноважень. Кожне призначення в складі місії повинно було бути погоджене з міністерством закордонних справ.

У спадщину від Української Держави Українська Народна Республіка дістала чотири посольства 1-го рангу – в Німеччині, Австро-Угорщині, Туреччині, Болгарії, засновані постановою гетьманської Ради Міністрів 21 червня 1918 р. Вони продовжили діяльність українських дипломатичних представництв, заснованих Центральною Радою.<sup>3</sup>

За доби Центральної Ради та Української Держави дипломатичні стосунки України з Німеччиною та Австро-Угорщиною мали ключове значення для української зовнішньої політики. Як зазначав міністр закордонних справ Української Держави Д.Дорошенко, посада українського дипломатичного представника в Берліні за часів Української Держави, мала чи не найголовніше значення. Призначення послом Української Держави в Берліні барона Ф.Штейнгеля – відомого громадського діяча, сприяло підвищенню авторитету України в Німеччині. “Українське посольство.., – наголошував Д.Дорошенко, – зробилося одним з осередків тогочасного дипломатичного світу у Берліні, що було важно з огляду, на наші бажання увійти в ближчі зносини з нейтральними державами.<sup>4</sup> До складу посольства були призначені: О.Іванов (радник), І.Товстоліс (старший секретар), В.Ланін і В.Козловський (секретарі), М.Страдомський (торговельний агент). Віце-директора департаменту загальних справ міністерства закордонних справ В.Оренчука було призначено українським консулом в Мюнхені.<sup>5</sup>

Поразка Німеччини у Першій світовій війні, зміна політичного курсу України на користь Антанти призвела до певного послаблення українсько-німецьких стосунків. Однак українське посольство в Берліні за часів УНР продовжує залишатись одним з основних українських дипломатичних представництв у Європі. Уряд Української Народної Республіки замінює кадета Ф.Штейнгеля українським соціал-демократом М.Поршем. З огляду на важливість для УНР цього дипломатичного центру за кордоном призначення Директорією українського посла в Берліні відбулось 2 січня 1919р., через тиждень після сформування Ради Народних Міністрів УНР.<sup>6</sup>

Як і більшість українських дипломатичних представників за кордоном, М.Порш не був професійним дипломатом. Один з лідерів УСДРП він обіймав посади генерального секретаря праці, генерального секретаря військових справ у Генеральному Секре-

таріаті за Центральної Ради. 14 березня 1918 р. очолив українську комісію по проведенню товарообміну з Центральними державами при Раді Народних Міністрів і напередодні гетьманського перевороту – 23 квітня 1918 р. від України підписав “Господарський договір між УНР, Німеччиною і Австро-Угорщиною”. Після гетьманського перевороту М.Порш стає активним членом опозиційного урядові Українського Національного Союзу. 28 червня він разом з С.Петлюрою був заарештований, однак, напередодні повстання – звільнений.<sup>7</sup> Таким чином, призначення М.Порша, одного з лідерів УСДРП, на посаду дипломатичного представника в Німеччині, з якою Україна мала активні дипломатичні і економічні контакти, засвідчує, що влада УНР прагнула не лише зберегти ці стосунки, але й надавала їм пріоритетного значення. “Соціалістична” орієнтація нового українського посла, на думку лідерів Директорії, очевидно мала сприяти закріпленню цих зв'язків з новою революційною Німеччиною.

Відзначаючи перші кроки нового складу дипломатичного представництва в Німеччині, голова інформаційного відділу посольства В.Левицький писав, що за часів Української Держави українська справа у Німеччині мала “гурт своїх ідейних прихильників, але для широких верств німецької суспільності вона лишалася і далі загадкою”.<sup>8</sup> На відміну від українських дипломатичних місій в країнах Антанти, що керувались метою добитися визнання УНР країнами союзу, посольство України в Берліні прагнуло розсіяти міф про Україну, в якій “революційна Німеччина бачила... один із тих нещасних експериментів старого німецького уряду, що довели Німеччину до розвалу”.<sup>9</sup> Утвердження в німецькій громадській думці уяви про Україну як перспективного політичного партнера нової німецької держави стало одним із суттєвих завдань, яке вирішувало дипломатичне представництво УНР в Німеччині.

Водночас українське посольство вирішувало ряд важливих політичних питань, які фактично виходили за межі його компетенції. Однією з них була ініціатива по створенню Балтійсько-Чорноморської федерації, що ставила своєю метою об'єднання країн, яким загрожувала небезпека як з боку “єдинонеділимчеської” російської реакції, так і більшовицької Росії. Вже 18 лютого 1919 р. ця проблема обговорювалась на українсько-литовсько-білоруській нараді, скликаній в українському посольстві в Берліні

за ініціативою М.Порша. Крім нього УНР репрезентував радник посольства і одночасно уповноважений ЗУНР в Німеччині Р.Смаль-Стоцький\*. Було виявлено спільність багатьох проблем, що стояли перед молодими державами УНР, Білорусією і Литвою і вони були чітко зафіксовані нарадою. Йшлося про 1) небезпеку з боку Польщі; 2) небезпеку з боку більшовиків; 3) небезпеку з боку російської реакції, яка відстоює “єдину і неподільну” Росію; 4) боротьбу за міжнародне визнання; бажання мати спільні кордони; спільність економічних, торговельних інтересів; 7) інтернаціоналізацію залізниці Просткно-Граєво-Бересте-Литовськ та ін. Одночасно М.Порш і посол Литви в Берліні Шауліс обговорили можливість спільних кроків в дипломатичному і військовому напрямках, а також можливе співробітництво на Міровій конференції в Парижі.<sup>10</sup> Нарада викликала зацікавлення в Державному Секретаріаті ЗУНР – ЗО УНР, який був поінформований радником посольства Р.Смаль-Стоцьким про її проведення і програму.<sup>11</sup>

Відсутність сталого зовнішньополітичного курсу УНР вимагало від керівників дипломатичних служб швидкого реагування і часом самостійних кроків у пошуках партнерів в ході змін міжнародної ситуації в Західній Європі. В цих умовах українське посольство в Берліні виконувало роль координуючого центру української дипломатії, через який міністерство закордонних справ надсилало свої директиви іншим представництвам. Не останню роль у цьому відігравали і особисті зв'язки М.Порша з С.Петлюрою.

Складне воєнно-політичне та економічне становище УНР позбавляло її можливості утримувати дипломатичні представництва на належному рівні. Якщо на початку своєї діяльності штат українського посольства в Німеччині складався з 14 працівників, то з 1 грудня 1919 р. він зменшувався вдвічі – до 7 чоловік, оскільки було суттєво скорочено фінансування на заробітну плату, представницькі витрати тощо.<sup>12</sup> У такому складі посольство проіснувало до кінця 1920 р.

---

\* Р.Смаль-Стоцький – вчений-мовознавець, політичний діяч. Він отримав блискучу освіту в університетах Австрії та Німеччини, добре володів багатьма мовами. Як член Спільки визволення України, мав великий досвід праці у таборах українських військовополонених. В грудні 1918 р. Р.Смаль-Стоцького призначено представником ЗУНР у Німеччині. Після злуки УНР і ЗУНР працював радником посольства України в Берліні.

25 серпня 1920 р. М.Порш подав заяву про відставку і припинив виконання своїх функцій. Головною її причиною було укладення договору УНР з Польщею, який суттєво зашкодив українсько-німецьким стосункам. Союз з Польщею, на думку українського посла, фактично перекреслював всі попередні зусилля українського дипломатичного представництва знову повернути симпатії Німеччини і не допустити її можливого альянсу з Радянською Росією.<sup>13</sup> Починаючи з вересня 1920 р. функції посла виконував радник посольства Р.Смаль-Стоцький.

Замінивши на посаді М.Порша, він провів певну реорганізацію у дипломатичному відділі посольства, що, за його словами, пояснювалось "більш раціональним поділом праці". Технічне завдання дипломатичним відділом було доручено спеціальному секретареві, а згодом до відділу було приділено спеціальний технічний персонал.<sup>14</sup> Обов'язки секретаря посольства виконував В.Левицький – громадський діяч, журналіст, публіцист. Він же очолював інформаційний відділ посольства.<sup>15</sup>

Директорією було відкрито генеральне консульство в м.Данцігу, на чолі якого призначено К.Павлюка<sup>16</sup>, але працювало воно лише до кінця 1920 р. До 1922 р. продовжували свою діяльність українське посольство в Берліні і генеральні консульства в Берліні й Мюнхені.<sup>17</sup>

Чи не найчисельнішим було українське посольство у Відні. Воно налічувало у 1919 р. 15 співробітників посольства і 18 – прес-бюро.<sup>18</sup> Як і посольство в Німеччині, українське посольство в Австрії мало першорозрядний статус. Призначення гетьманом П.Скоропадським послом у Відні В.Липинського – відомого політичного і громадського діяча, історика та публіциста, було свідченням великого значення, яке надавала Українська Держава політичним стосункам з Австро-Угорщиною. Це був ключовий дипломатичний напрямок з огляду на те, що саме Австро-Угорщина мала в своєму складі українські й польські землі, що вимагало тут від України особливо сильної й активної дипломатії. Обізнаність В.Липинського з польською проблемою, його авторитет у впливових галицьких колах і серед українців державницької орієнтації говорили про те, що він був найбільш вдалою кандидатурою на цю важливу дипломатичну посаду.<sup>19</sup>

25 жовтня 1918 р. перебуваючи з офіційним візитом у Німеч-

чині, міністр закордонних справ Української держави Д.Дорошенко спеціально виїздив до Відня для зустрічі з В.Липинським. Необхідність її проведення була викликана усіма ознаками розпаду Австро-Угорської імперії і нагальною необхідністю в зв'язку з цим призначення тимчасового представництва в Австрії, Угорщині і Чехії. Д.Дорошенко виписав офіційне доручення на ім'я В.Липинського, який мав продовжити свою дипломатичну місію в Австрії. До Будапешту для організації дипломатичного представництва відряджався радник українського посольства у Відні І.Гокаржевський-Карашевич, до Праги – В.Полетика. Одночасно В.Липинський отримав від Д.Дорошенка доручення надавати матеріальну підтримку дипломатичним представникам новоутвореного уряду ЗУНР<sup>20</sup>. Надзвичайні дипломатичні місії УНР в Угорщині, Чехословаччині, створені в січні 1919 р., на початку своєї діяльності користувались дипломатичною базою українського посольства у Відні.

Залишившись на посаді посла УНР в Австрії, В.Липинський доклав чимало зусиль для міжнародного визнання нової політичної влади в Україні. У своїй автобіографії В.Липинський писав, що залишився на посаді українського посланника в Австрії, “не погоджуючись з політикою українського республіканського уряду, зазначивши, що він робить це не міняючи своїх гетьмансько-монархічних поглядів, бажаючи допомогти зберегти рештки української державності”.<sup>21</sup> Він подався до демісії в червні 1919 р. після розстрілу полковника П.Болбочана. Свій протест з приводу акції республіканського уряду В.Липинський надрукував у берлінському часописі “Українське слово”. “Факт розстрілу отамана Болбочана, – наголошував він, – котрий для мене став безпосередньою причиною моєї демісії – це тільки вище видніше подум'я того процесу самоспалення, в якому згорає наша хата”.<sup>22</sup>

На посаді посла В.Липинського змінив Г.Сидоренко\* – політичний діяч, дипломат, інженер за фахом, член Української партії соціалістів-самостійників.<sup>23</sup> За доби Центральної ради він був товаришем генерального секретаря шляхів сполучення УНР, у лютому-квітні 1918 р. очолював міністерство пошт і телеграфу УНР.

---

\* Недовгий час у липні - на початку серпня 1919 р. справами посольства УНР керував член Української Національної Ради ЗОУНР В.Сингалевич.

В листопаді 1918 р. Г.Сидоренко разом з Д.Антоновичем був відряджений опозиційним урядові гетьмана Українським національним союзом до Ясс для інформації представників Антан-ти про наміри новоутвореної Директорії.<sup>24</sup> У січні-липні 1919 р. він очолював українську делегацію на Мирній конференції в Паризі. Після димісії В.Липинського Г.Сидоренко перебрав справи українського посольства у Відні, яким керував до його ліквідації у 1922 р.

Серед працівників посольства були відомий громадсько-політичний діяч А.Жук (радник), вчений-мистецтвознавець В.Залозецький-Сас (урядовець), журналіст М.Троцький (секретар, зав.консульським відділом), правник І.Храпко (юрисконсульт), а також: В.Трохимович (директор канцелярії і зав. господарським відділом), В.Полетика (радник), Семенів (аташе), Горобець, Хоменко (урядовці), Біліц, Ципріянович, Біленький (перший секретар, скарбник), Бондаренко, Крушельницький, Гаєвський, Храпко (машиністка).<sup>25</sup> В структурі посольства було 4 відділи (консульський, паспортний, пресовий, господарчий) і канцелярія.

Протягом червня 1918 – лютого 1919 р. пресовий відділ посольства очолював радник І.Карашевич-Токаржевський, пізніше – український посол в Туреччині. Призначення на посаду зав. пресовим відділом фахівця такого високого рівня засвідчує першочергове значення, яке надавалось в посольстві цьому підрозділу. У 1919–1920 рр. Українське пресове бюро у Відні очолював О.Куцук.<sup>26</sup>

Як і інші дипломатичні представництва УНР, українське посольство у Відні 1 грудня 1919 р.було скорочено до 5 осіб (посол, секретар, бухгалтер, аташе, молодший урядовець). Одночасно на 50% зменшувались оклад посла, і кошти за наймання помешкання, проїзні і добові, а також на 50% зменшувались витрати на представництво. Решті працівників посольства оклади зменшувались на 35% – одиноким і на 15% – одруженим.<sup>27</sup>

Як вже зазначалось, в складних умовах військового протистояння в Україні, відсутності нормальних умов для дій уряду і оперативного зв'язку з ним послі і голови місій проводили неперіодичні наради, які мали сприяти розробці зовнішньополітичного курсу України, координації спільних дій.

Відень, через який пролягав шлях багатьох українських дипломатів до країни призначення, став місцем проведення першої на-

ради голів закордонних представництв УНР. Вона відбулась 18–22 червня 1919 р. під головуванням міністра закордонних справ УНР В.Темницького. У нараді брали участь послы і голови місій: В.Липинський (Австрія), М.Василько (Швейцарія), М.Порш (Німеччина), Д.Левицький (Данія), В.Сингалевич (Австрія) та радники С.Томашівський, Здирковський та А.Жук. Обговорювались головні засади української зовнішньої політики з врахуванням розвитку тогочасної міжнародної ситуації. Головні висновки наради ґрунтувались на принципах державної соборності та незалежності усіх українських земель. “До підписання миру між Антантою та Центральними державами головними завданнями української міжнародної політики є мирна конференція. – підкреслювалось у резолюціях наради. – Успіхи української делегації на ній матимуть вирішальний вплив на політичну долю України”. Наголошувалось також на необхідності позбавитись будь-якої залежності, хоч би чисто господарської від Польщі. Окремі положення стосувались взаємин з країнами, які мали територіальні претензії до України (Румунія, Польща, Росія). Особливо наголошувалось на стосунках з Німеччиною, яка визначалась як “природний союзник” УНР. Наголос робився на можливість укладення німецько-українського союзу проти Польщі. Такі ж перспективи передбачала українська дипломатія і у взаєминах з Угорщиною і Чехословаччиною.<sup>28</sup>

18–20 серпня 1920 р. у Відні відбулась третя нарада послів і голів дипломатичних місій УНР, скликана міністром закордонних справ А.Ніковським. Найголовнішим питанням порядку денного стало обговорення українсько-польського договору, який викликав гостру дискусію серед присутніх. Однак в цілому нарада зупинилась на формулі, що “польсько-український договір є факт позитивний, а польсько-український союз є річ можлива й далі, але не єдина в державнім становищі”. Крім цього нарада розглянула питання: а) самостійність України і політична акція в зв'язку з нею; б) орієнтація; в) верховна влада; г) фінанси; д) скорочення місії.<sup>29</sup>

Дипломатичні стосунки України з Польщею від часу утворення УНР і Речі Посполитої Польської не мали послідовного і тривкого характеру. Після укладення Берестейського мирного договору Україна опинилася у політичному фарватері Центральних держав, а у Польщі на зміну прийшов вплив країн Антанти. Ця обставина



ускладнювала встановлення дипломатичних стосунків і обмін дипломатичними представництвами. І все ж у жовтні 1918 р. польська регентська рада направила свого офіційного представника Ст. Ванковича як надзвичайного і повноважного міністра при гетьмані П.Скоропадському з метою якнайшвидшого налагодження стосунків між обома країнами. Відповідно до Варшави був висланий репрезентант гетьмана консул в Лодзі – Нілус.<sup>30</sup>

Після ліквідації гетьманату представник Польщі залишив Київ і разом з гетьманським урядом демонстративно виїхав до Одеси. Через якийсь час покинув Варшаву і Нілус. З приходом до влади Директорії у керівних колах УНР утверджувалась думка про необхідність порозуміння з Польщею і налагодження з нею дипломатичних відносин. 31 грудня 1918 р. українська дипломатична місія на чолі з В.Прокоповичем виїхала до Варшави. Її метою було встановлення порозуміння між обома країнами, а також отримання відповідної інформації щодо перспектив українсько-польських відносин.

В цей період УНР фактично перебувала у стані війни з Польщею з огляду на військовий конфлікт між українцями і поляками в Галичині. В цих умовах встановлення постійних дипломатичних відносин між УНР і Польщею було неможливим. І все ж обидві новопосталі держави були зацікавлені у нормалізації стосунків. Невдовзі після від'їзду місії В.Прокоповича Рада Міністрів УНР призначила О.Карпінського міністром-резидентом УНР у Польщі.<sup>31</sup> 26 січня 1919 р. уряд України ухвалив постанову переведення українського посольства в Польщі з 2-го до 1-го розряду та про асигнування на його утримання 206 тис.крб.<sup>32</sup>

Наслідком переговорів В.Прокоповича з впливовими польськими та урядовими колами, як повідомляла “Робітнича газета”, виявилось, “що є дуже певний ґрунт для заведення переговорів з Польщею”.<sup>33</sup> Проте далі вирішення другорядних поточних справ місія В.Прокоповича не пішла. Крім того вона не одержала якихось конкретних директив з Києва і наприкінці січня повернулася до столиці. Згідно з урядовим рішенням було вирішено у “найближчі дні послати спеціальну делегацію для ведення широких переговорів з польським урядом”.<sup>34</sup> Делегацію, згідно з інформацією “Робітничої газети”, мав очолити відомий український діяч П.Стебницький, а до її складу призначались представники

міністерств: військового, фінансів, торгу й промисловості і народного господарства, а також голова українського посольства у Варшаві О.Карпінський. Крім того, планувалось утворити при міністерстві закордонних справ УНР “широку паралельну комісію, яка в свою чергу, займеться найдетальнішим розробленням всіх встановлених моментом справ, що торкаються взаємовідносин між Польщею й Україною”.<sup>35</sup> У всіх найважливіших випадках українська делегація, яка надсилалась до Варшави, мала контактувати з цією комісією.

Однак поспішна евакуація уряду УНР з Києва перешкодила від'їзду місії. В цей же період у Варшаві перебувала місія полковника Курдиновського, діяльність якої негативно вплинула на подальший перебіг дипломатичних відносин між Польщею та Україною. За договором, підписаним міністром закордонних справ Польщі Падеревським і Курдиновським, Україна фактично віддавалась під державну зверхність Польщі. Довідавшись про діяльність Курдиновського, яка виходила за межі його прерогатив, уряд УНР поспішив повідомити польських урядовців, що Курдиновський не є його уповноваженим. Позбавлений права виступати від імені УНР, він разом з членами місії виїхали з Варшави. Проте “дипломатична діяльність” полковника Курдиновського суттєво зашкодила українській зовнішньої політики, оскільки у своїх подальших переговорах з представниками УНР уряд Польщі виходив з “відправної точки” – угоди підписаної Падеревським і Курдиновським. Ця угода фігурувала також і на мирній конференції в Парижі і певною мірою послужила “підставою для мандату Польщі на окупацію нею Галичини”.<sup>36</sup>

Важливе значення для налагодження дипломатичних стосунків між Україною та Польщею мало встановлення особистих контактів між лідерами цих країн. У травні 1919 р. Ю.Пілсудський вислав до С.Петлюри майора Заглобу-Мазуркевича, який досконало володів українською мовою. У штабі української армії у Новому Острозі відбулася його таємна зустріч з С.Петлюрою, під час якої він проінформував про ставлення Ю.Пілсудського до УНР і самого Головного отамана.<sup>37</sup> Як відомо, Ю.Пілсудський виявляв себе як прихильник незалежності народів колишньої Російської імперії і відстоював ідею створення федерації Польщі, України, Білорусії та Литви. Глава Польської держави був одним з не ба-

гатьох польських політиків, які визнавали право українців на незалежну державу, щоправда без її західних земель.

Перебіг воєнних дій у Західній Україні свідчив, що здобути мілітарну перемогу українській стороні не вдасться. Під тиском чисельно переважаючого і краще озброєного та технічно оснащеного ворога армія ЗУНР зазнавала поразки. В свою чергу, армія УНР була не в стані надати Українській Галицькій армії належну допомогу. Війська Наддніпрянської України самі зазнавали поразки за поразкою у боях з більшовиками і під тиском ворога були змушені перейти Збруч і опинитися в Галичині. У цій ситуації уряд УНР вважав більшовицьку Росію своїм головним ворогом і намагався переконати галицький провід припинити війну з Польщею і віддати всі свої сили на боротьбу з більшовицькою агресією. Зрештою уряд ЗО УНР погодився на це і війна з Польщею фактично припинилася.

Припинення воєнних дій давало змогу встановити дипломатичні стосунки між УНР і Польщею. Це диктувалося насамперед спільною загрозою обом державам з боку російсько-більшовицького і російсько-добровольчеського експансіонізму. На початку серпня 1919 р. уряд УНР вислав до Польщі надзвичайну місію, яка мала з'ясувати, яку допомогу могла отримати Україна у боротьбі проти більшовиків. Місію очолив П.К. Пилипчук, який до цього часу керував міністерством шляхів в урядах В.Чехівського та О.Остапенка. До її складу входили також К.Павлюк, В.Тулупа, Ю.Липницький.

Українська дипломатична місія зустріла у Варшаві готовність до встановлення сталих дипломатичних стосунків і ведення переговорів. Хоча певною перешкодою було намагання польської сторони реалізувати поступки і зобов'язання, підписані від імені УНР Курдиновським. 19, 20 і 21 серпня 1919 р. відбулося три спільних засідання української дипломатичної місії і польської урядової делегації, на яких обговорювалася декларація, представлена українською стороною уряду Польщі. Декларація торкалась територіального розмежування між УНР та РПП, гарантії національно-культурних прав поляків в Україні і українців в Польщі, вирішення аграрного питання в Україні взагалі і земельної проблеми на тих землях України, які будуть очищені спільними зусиллями.<sup>38</sup> Зокрема, за обіцянку певних територіальних і соціаль-

но-економічних стосунків і отримання серйозної військової допомоги зброєю та амуніцією. Однак, уряд Польщі не задовольнявся поступками, які зазначались у Декларації. З другого боку, уряд УНР прийшов до висновку, що надзвичайна місія перевищила свої повноваження у справі встановлення державних кордонів з Польщею і вирішення аграрної проблеми. В наслідок цього надзвичайна місія на чолі з П.Пилипчуком була відкликана.

Між тим перебіг боротьби за українську державність об'єктивно сприяв встановленню нормативних відносин між УНР і РПП. Одночасно боротьба України як з більшовиками, так і з денікінською армією без союзницької підтримки із Заходу робила її фактично безперспективною. З огляду на напружені стосунки УНР з країнами Антанти, Польща залишалась фактично єдиною країною, яка була зацікавлена у продовженні визвольної боротьби України і могла надати їй реальну військову допомогу. Ось чому уряд УНР прагнув будь-що врегулювати відносини з Польщею, закриваючи очі на часом брутално жорстоке погодження польських військових і адміністрації з українським населенням на захоплених поляками територіях. У зверненні керуючого міністерством закордонних справ А.Лівицького до дипломатичних представництв УНР від 18 вересня 1919 р. зазначалось, що "Наше військо-ве становище примушує миритися з тими тимчасовими втратами, що ми вже маємо, а також і з тими відносинами польської влади до української людності, що існують в зайнятих поляками місцевостях і носять характер виключної жорстокості і варварства до українців".<sup>39</sup> А.Лівицький повідомляв, що вдалося дійти до тимчасового порозуміння з Польщею і встановити демаркаційну лінію, яка проходила по р. Збруч, далі переходила на Волинь, де поляки займали ст. Слауту (війська УНР – Шепетівку), йшла далі на північ до Сарн-Лунінець і переходила до Білорусії. Зазначалось також про бажання польської сторони "дійти до тісніших порозумінь, головним чином на полі економічно-торговельнім".<sup>40</sup>

Хід попередніх переговорів свідчив, що для вирішення складних питань українсько-польських взаємин потрібна авторитетна делегація, яка мала б належні повноваження для з'ясування як територіальних, так і соціально-політичних проблем. З цією метою було створено нову місію, яка офіційно була названа "Українською Дипломатичною Місією в Річі Посполитій Польській".

До її складу увійшли голова місії – міністр юстиції і керуючий міністерством закордонних справ УНР А.Лівицький, перший заступник голови – Л.Михайлів, політичні радники – П.Понятенко, Б.Ржепецький, П.Мшанецький. Одночасно до її складу були включені як кандидати уряду диктатури ЗО УНР – другий заступник голови, державний секретар ЗО УНР С.Вітвицький, політичні радники А.Горбачевський і М.Новаківський, Л.Михайлів і С.Вітвицький мали повноваження заміщати у всіх правах голову місії в разі його відсутності.<sup>41</sup>

Крім політичних радників до складу місії увійшли радники-фахівці: Ю.Борисів – від міністерства торгівлі й промисловості, К.Лукашевич – у справах транспорту, М.Юнаків – у справах військових, О.Карпінський замінив вибувшого юрисконсульта А.Горбачевського. Згідно з отриманим повноваженням місія у зазначеному складі мала провести переговори з урядом Польщі, укласти угоди, договори і конвенції з питань політичного, військового і торговельно-фінансового характеру. При сприятливих умовах вона уповноважувалась на встановлення постійних відносин між УНР і РПП<sup>42</sup>.

8 жовтня 1919 р. українська місія прибула до Варшави. Ще перед початком безпосередніх переговорів між сторонами представник польської делегації заявив, що Польща у своїй зовнішній політиці керується вказівками держав Антанти і тому у питанні про визнання України суверенною державою не може йти у розріз з намірами цих держав. Отже ще до початку офіційних переговорів стало ясным, що питання про визнання самостійності України набуває проблематичного характеру.

28 жовтня 1919 р. розпочалося перше засідання українсько-польської конференції. Для її проведення українська місія виділила більш вузьку групу, до якої окрім голови А.Лівицького увійшли радники Л.Михайлів, П.Понятенко (поперемінно з Б.Ржепецьким) і А.Горбачевський та М.Новицький, одного з яких при потребі міг замінити С.Вітвицький<sup>43</sup>.

На першому засіданні конференції було зачитано заяву-декларацію української місії, яка суттєво відрізнялась від попередньої декларації надзвичайної місії П.Пилипчука. Замість далеко їдучих територіальних поступок нова декларація виразно стала на ґрунт етнографічного принципу у справі визнання кордонів. Одночасно

виразно ставилось питання про необхідність визнання Польщею самостійності України і про зміну режиму в окупованій поляками Галичині. Ця декларація звичайно не могла задовольнити польську сторону. За словами голови польської делегації Залеського, вона відхилялась від вже відомих українському урядові польських постулатів. Було зазначено, що УНР та її уряд досі не визнані офіційно на міжнародній арені, що вони мають під своєю владою лише незначну територію, що змушує Польщу з обережністю підходити до порозуміння з невизнаним державами сусідом. Порухувалось питання про необхідність докладного визначення кордонів між обома державами. При цьому підкреслювалось, що безумовним жаданням Польщі є приналежність до неї Східної Галичини.<sup>44</sup> В результаті на черговому засіданні конференції 30 жовтня 1919 р. польська делегація повернула декларацію української місії як явно неприйнятну.

У той же день відбулась зустріч А.Лівицького з головою польської держави Ю.Пілсудським. Останній висловив надзвичайно прихильне ставлення до української самостійності і готовність її підтримувати. Разом з тим було зазначено, що серед впливових верств польської держави ця ідея не користується популярністю і уряд мусить з ним рахуватись. До того ж Польща, як зазначав Ю.Пілсудський, не самостійна у своїй зовнішній політиці і тому не може маніфестувати своє визнання України раніше, ніж це буде зроблено країнами Антанти. Одночасно він зауважив, що польські урядові-політичні кола і більшість суспільства висловлюються за лінію р.Збруч, як кордон на південному заході. При цьому, на його думку, питання кордонів мало бути з'ясоване в загальних рисах і не висуватись на перший план, що могло б завадити переговорам.<sup>45</sup> Після цього візиту офіційні переговори були перервані.

Засідання конференції відновились 11 листопада 1919 р. і тривали ще один день – 12 листопада. Українська місія опинилась перед пекучою проблемою вирішення питання про кордони і погодження претензій польського землеволодіння з реальними аграрними відносинами і українським законодавством у цій справі. Саме цю мету переслідувала нова декларація, підготовка якої проходила з надзвичайними труднощами. 2 грудня 1919 р. вона була підписана і передана українською місією польській стороні. Вона була прийнята останньою.

Підписанням декларації 2 грудня українська дипломатична місія завершила певний період своєї праці, який створив ґрунт для встановлення і розвитку союзних взаємовідносин між Польщею і Україною. Попри всі негативні моменти, пов'язані з територіальними поступками, (визнання кордону між обома державами по лінії р. Збруч), декларація мала безперечні позитивні сторони. Спираючись на цей документ, український уряд зміг знайти на території Польщі місце, куди відступили рештки української армії і евакуйовані державні установи, а також базу, на якій могла розпочатися організація нових збройних сил України.

22 грудня 1919 р. міністерство закордонних справ УНР повідомило усіх голів та послів дипломатичних місій України про хід переговорів з поляками та їх наслідки. Українсько-польські відносини в зв'язку з воєнною катастрофою висувались на перший план дипломатичної діяльності УНР. Як зазначалось в обіжнику, підписаному А.Лівицьким, "польсько-українське порозуміння диктувалось усім характером державного життя за останній рік". Особливо наголошувалось, що декларація "дасть найголовніше, чого досі бракувало нашій Республіці – можливість транзиту всяких без ввізку товарів через територію Польщі. В такий спосіб ми могли б забезпечити найактуальніші наші потреби".<sup>46</sup>

З весни 1920 р. після виступів В.Леніна і Х.Раковського з мирними пропозиціями до Польщі та інших держав від імені України перед урядом УНР постало завдання укладення тісної союзницької угоди з Польщею. В зв'язку з цим 11 березня 1920 р. відновилась перервана 22 грудня 1919 р. українсько-польська конференція. 22 квітня 1920 р. була підписана політична конвенція між Польщею і Україною, згідно з якою Річ Посполита Польська визнавала Українську Народну Республіку і Директорію на чолі з С.Петлюрою, як верховну владу в Україні.

За штатним розкладом українська місія в Польщі до 1 січня 1920 р. нараховувала у своєму складі 38 осіб і була одним з найбільш чисельніших українських дипломатичних представництв у Європі. Не зважаючи на значні скорочення витрат уряду УНР на дипломатичні представництва, українська місія в РПП з 1 січня 1920 р. продовжувала залишатись найбільшою за складом (26 чол.), що, безперечно свідчило про серйозні політичні зацікавлення України в Польщі.<sup>47</sup>

Після підписання конвенції українська місія залишилась у Варшаві і продовжувала свою роботу як представницька інституція України. Її праця не обмежувалась чисто дипломатичними функціями, а здійснювала також роботу у галузях: 1) консульсько-адміністративній, 2) торговельно-економічній, 3) військово-організованій, 4) інформаційній, 5) транспортно-залізничній. Консульсько-адміністративний відділ місії очолював радник П.Понятенко, йому допомагав О.Карпінський; торговельно-економічній – радник Л.Михайлів, а безпосередню роботу здійснював як фахівець Ю.Борисів. На чолі інформаційного відділу був радник Б.Ржепецький, військово-організованого – спочатку отаман М.Юнаків, згодом – отаман В.Зелінський. Організацію транспортно-залізничного відділу було доручено раднику К.Лукашевичу.<sup>48</sup>

Таким чином українська державність отримала в Польщі дуже важливу точку опори. Підтримання ідеї української самостійності у польському суспільстві стало одним з важливих напрямків діяльності української дипломатичної місії, яка здійснювалась шляхом постійних контактів з польськими політичними колами, як з їх урядовими представниками так і поза ними.

Надзвичайна дипломатична місія УНР в Угорщині була створена постановою Директорії від 26 січня 1919 р. У складі голови Миколи Галагана, радника Миколи Шрага, аташе Івана Флюнта, службовця Михайла Курнака вона відбула на місце призначення. 24 січня 1919 р. аташе місії було призначено Олександра Кандибу (Олександра Олеся) і урядовцем О.Клора<sup>49</sup>. 13 березня 1919 р. останнього замінив на посаді професор І.Флюнт, який у квітні після від'їзду О.Кандиби був призначений в.о.аташе місії. 30 липня 1919 р. посаду секретаря місії одержав Микита Шаповал (працював до 1 листопада 1919 р.). 1 грудня 1919 р. аташе призначено В.Суховецького. У зв'язку із скороченням штатів у січні 1920 р. радник М.Шраг і аташе І.Флюнт були звільнені. Таким чином, українська надзвичайна місія в Угорщині з початку 1920 р. працювала в складі лише 3-х осіб: голови, секретаря і урядовця.. Як зазначав у листі до міністра закордонних справ М.Галаган, "місія не поділяється на окремі відділи, лише поділені функції між окремими її членами,.. відповідно характеру діяльності місії на дипломатичні, консульські і грошову відчитність".<sup>50</sup>

М.Галаган, який належав до партії українських соціал-демо-



кратів, набув певного дипломатичного досвіду у період Центральної Ради. 6 грудня 1917 р. він разом з Є.Онацьким за дорученням Центральної Ради проводив переговори з регіональними урядами Дону й Кубані про створення федеративного уряду Росії. Навесні 1918 р. репрезентував УНР при урядах Південно-Східного Союзу, Дону й Закавказзя. 5 квітня 1918 р. М.Галаган як дипломатичний представник виїжджав до Румунії.<sup>51</sup>

Після приїзду місії до Будапешту у лютому 1919 р. її склад де-що змінився. Вважаючи за необхідне існування єдиної української дипломатичної місії, М.Галаган запропонував дипломатичному представнику ЗО УНР в Угорщині Я.Біберовичу зайняти вільне місце секретаря, а після його відмови звернувся до уряду УНР з проханням призначити останнього другим радником місії. М.Галаган у своїх спогадах згадував, що Я.Біберович погодився стати радником, однак поряд з цим він продовжував виконувати різні доручення уряду ЗО УНР, про характер яких далеко не завжди його інформував. “Отже, тим часом органічного злиття в одно заступництво УНР не було, – констатує М.Галаган, – але було вже добре й те, що хоч назовні ми виступали, як єдина українська репрезентація”.<sup>52</sup>

22 лютого 1919 р. українських дипломатів прийняв у себе президент Угорської Народної республіки граф М.Карої. Він прийняв вірчі грамоти у М.Галагана, підписані В.Чеховським, і акредитував його в якості надзвичайного посланника при уряді Угорської республіки. “Визнаючи Вас як представника *de facto* (*comme representant de fait*) Української Народної республіки і, запевняючи Вас, що Ви можете числити на мою поміч і підтримку у виконанні Вашого завдання”, – наголошувалось в документі угорського міністерства закордонних справ.<sup>53</sup>

Через місяць, після проголошення у березні в Угорщині радянської влади, у зовнішній політиці Будапешту, яку формували комісар закордонних справ комуніст Бела Кун, чітко визначилась переорієнтація на радянську Росію. 24 березня 1919 р. сотником української армії Л.Михайловичем разом з російськими і угорськими солдатами “в імені російської совітської власті” був здійснений обшук в українських дипломатичних місцях і конфісковані службові гроші. Представники комісаріату закордонних справ Угорщини, висловивши жаль з приводу подій, запевнили ук-

раїнських дипломатів, що то була самочинна акція. В донесенні українському МЗС М.Галаган зазначав, що “наш арешт був “могилований” неіснуванням незалежної Української республіки, а з другого боку тим, що українські дипломати є представниками буржуазного правительства УНР, яка воює з радянською Росією”. Водночас М.Галаган підкреслював, що становище місії “з відомих причин надзвичайно затруднене і будь-які впливи майже унеможливлювались”.<sup>54</sup> Однак, вже через деякий час він доповідав у міністерство закордонних справ, що у місії “встановились доволі добрі відносини з угорським совітським правительством”. Водночас уряд, який очікував візит представника Радянської України, за його словами, міг поставити місію “перед фактом невизнання... повноважень, як представників правительства цілої України”. В цей період М.Галагана найбільше турбувала відсутність всякої інформації з батьківщини. “Прошу надіслати мені всі закони і розпорядження, які вийшли за останні два місяці”, – звертався він в міністерство закордонних справ. Прохав повідомити про “теперішній склад Директорії і кабінету Б.Мартоса” і про зміну політичного курсу нового уряду, “особливо щодо взаємовідносин з Росією, Польщею і Румунією”.<sup>55</sup>

Треба констатувати, що українські дипломатичні представництва постійно скаржились на брак інформації й директив від уряду, інколи керівникам місій і посольств доводилось на свій розсуд без відповідних урядових директив приймати рішення про ту чи іншу акцію, або використовувати інформацію закордонних представництв інших країн.

Можна припустити, що головною причиною “потепління стосунків” були плани угорського комуністичного керівництва використати українських соціалістів як посередників для отримання військової допомоги від радянської Росії. Бела Кун водночас неофіційно запропонував уряду ЗО УНР через Я.Біберовича своє посередництво для переговорів з партійним керівництвом радянської Росії, а також розвиток торговельних відносин між Східною Галичиною та Угорщиною.<sup>56</sup>

Активні кроки української дипломатії у напрямку створення “потрійного союзу совітських республік, як згадував М.Галаган, серйозно занепокоїли паризьку пресу, яка рознесла цю звістку по всій Франції. Недовірливе ставлення з боку Антанти до ук-

раїнських дипломатів, які загравали з комуністичним урядом Угорщини, не сприяли авторитетові УНР на міжнародній арені. Необережність у висловах, які підхоплювались пресою, активно використовували вороги України, аби заафішувати її уряд, як "більшовицький". Зокрема, М.Шаповал, висланий зі Східної Галичини за пропаганду соціалізму, був призначений секретарем української місії у Будапешті. Своє "захоплення" соціалістичною революцією в Угорщині він висловив кореспонденту "Pester Lloyd". Аташе місії М.Шраг, переоцінюючи значення подій в Угорщині, також публічно висловлював свої думки про початок світової революції.<sup>57</sup>

Українській надзвичайній дипломатичній місії з Угорщині довелося працювати в складних умовах політичної нестабільності в країні (протягом серпня-грудня 1919 р. там змінилося п'ять урядів). Крім того, серйозною перешкодою для двосторонніх контактів стала окупація частини Угорщини військами Румунії, з якою УНР мала напружені відносини. Після приходу до влади адмірала М.Хорті (1 березня 1920 р.) угорська дипломатія посилила свою активність в Польщі, пропонуючи політичний союз і військову конвенцію, спрямовані проти ЧСР і радянської Росії. Полонофільські настрої угорської преси все частіше призводили до відмови у публікації українських матеріалів в угорській пресі.<sup>58</sup>

Критично поставившись до перспектив польсько-українського союзу, М.Галаган подав у відставку. Відставка була прийнята 25 серпня і 11 вересня 1920 р. М.Галаган виїхав з Будапешту, передавши справи секретарю місії В.Суховецькому. Лише 4 грудня 1920 р. міністерство закордонних справ призначило головою української надзвичайно місії в Будапешті (charge d'affaires) полковника В.Сікевича, а його заступником Л.Кобилянського<sup>59</sup>. Полковник В.Сікевич до нового призначення керував військово-санітарною місією в Угорщині, Л.Кобилянській був у ній радником.<sup>60</sup> Після нових призначень їм довелося поєднувати обидві роботи. Офіційно українська надзвичайна місія проіснувала в Будапешті до 1924 р.

Нав'язання дипломатичних зв'язків з Чехословаччиною, чітлі діячі якої ще з дореволюційних часів мали виразні українські симпатії, і водночас дотримувались антантівської зовнішньополітичної орієнтації, мало для Директорії неабияке значення. І хоча стосун-

ки ЧСР з УНР дуже залежали від ставлення до України держав Антанти, ситуації на російсько-українському фронті, політики Австрії, Угорщини, Польщі і Німеччини, політичні інтереси і економічні потреби новоповсталого чехословацької держави були об'єктивною передумовою розвитку двосторонніх зв'язків.

Українська надзвичайна місія до Праги виїхала з Києва 18 січня 1919 р.<sup>61</sup> Головою її було призначено відомого громадсько-політичного діяча і публіциста М.Славинського. У 1917 р. він очолював Особливу нараду з провінціальної реформи при Тимчасовому уряді із правами міністра, був представником Тимчасового уряду при Українській Центральній раді, в період Української Держави виконував обов'язки представника українського уряду в Петрограді. На переговорах Української Держави з РСФРР головував у політичній комісії, був радником міністерства закордонних справ. З відновленням УНР спочатку призначений представником України в Новочеркаську, 14 січня 1919 р. – повіреним у справах (charge d'affaires) України в Чехословаччині.<sup>62</sup> Вибір його кандидатури не був випадковим. Прем'єр-міністр В.Чеховський знав, що М.Славинський добре володіє всіма слов'янськими мовами, особисто знайомий з президентом Т.Масариком.

У складі місії було ще 6 осіб: Якубовський (секретар), Драгомирецький (економічний радник), В.Королів (аташе), Ластовецький (зав. канцелярією), Н.Корольова (урядовець) і одна вакансія голови пресового бюро залишалась тимчасово вільною. Протягом 1919 р. місія розширила свій склад. До неї увійшли 4 працівника інформаційного бюро і 6 – пресового.<sup>63</sup>

Не зважаючи на те, що Чехословаччина не визнала УНР de jure, українська надзвичайна місія фігурувала в офіційних списках дипломатичного корпусу, акредитованого в Празі і користувалась усіма дипломатичними привілеями.<sup>64</sup> “Відношення до нас чехів якнайкраще, – підкреслював у своїй промові на нараді послів і голів дипломатичних місій в Карлсбаді 6 серпня 1919 р. М.Славинський. – Офіційного визнання нас немає, але можна бути певним, що по підписанню договору з Австрією чехи нас визнають. Теперішній президент [ЧСР – Авт.] Тузар (с.-д.) стоїть за союз чехів з румунами і українцями”.<sup>65</sup>

В грудні 1918 р. нав'язала дипломатичні зв'язки з Чехословаччиною і ЗУНР, представником якої у Празі було призначено

С.Смаль-Стоцького, у 1920 р. – Є.Левицького. На відміну від інших країн Центральної Європи, де українські дипломатичні місії УНР і ЗУНР не могли знайти спільної мови і інтригували одна проти одної, українські представництва в ЧСР дуже швидко об'єднались навколо Українського клубу. Він став справжнім українським центром у Празі. Головою клубу був професор С.Смаль-Стоцький (голова місії ЗУНР), заступником – аташе місії УНР, видавець і письменник В.Королів (Старий) і секретарем – секретар місії ЗУНР А.Вітошинський<sup>66</sup>.

Українська надзвичайна дипломатична місія в Празі продовжувала своє існування до 1923 р. Її незмінним керівником був М.Славинський. Він же і ліквідував представництво, здавши всі справи і папери С.Петлюрі<sup>67</sup>.

Як ми вже зазначали, у короткотривалій історії дипломатичних представництв УНР за кордоном наради послів і голів місій відіграли вирішальну роль в координуванні зовнішньополітичного курсу республіки. Одна з них відбулась в Карлсбаді, чеському курортному місті, 6–14 серпня 1919 р. На ній були присутні дипломатичні представники як УНР так і ЗО УНР: міністр В.Темницький, радник при міністрі А.Жук, М.Порш (Німеччина), М.Славинський (ЧСР), А.Яковлів (Голландія і Бельгія), Д.Левицький (Данія), радник місії в Англії Я.Олесницький, радник посольства в Австрії В.Полетика, К.Лоський (Швеція, Норвегія), заст. голови місії у Фінляндії М.Залізник, уповноважений представник Державного секретаря ЗО УНР О.Бурачинський, Я.Біберович (Угорщина, ЗО УНР), голова делегації ЗО УНР на Паризькій Мирній конференції В.Панейко, В.Сінгалевич (Австрія, ЗО УНР). На нараді обговорювались питання міжнародної ситуації; інформації дипломатичних представництв для з'ясування ситуації в країні призначення; внутрішня ситуація УНР; експозитура МЗС за кордоном; організація посольств; літературно-інформаційна і пресова діяльність за кордоном; фінансове забезпечення існування і діяльності посольств і місій, а також дискутувались питання поточного моменту.<sup>68</sup>

Нарада послів і голів місій УНР і ЗО УНР в Карлсбаді мала важливе значення для з'ясування і корекції зовнішньополітичного курсу України, хоча політична ситуація не дала можливості втілити в життя її резолюції. Проте це було найбільш представницьке

зібрання українських дипломатів, яке в порівнянні із нарадами у Відні, обговорювали ширше коло питань як зовнішньої, так і внутрішньої політики УНР, надали можливість послам і головам місії вирішити організаційні питання, які стосувались безпосередньо структурних проблем в українських представництвах за кордоном тощо.

На відміну від надзвичайних дипломатичних місій УНР в Угорщині і Чехословаччині, голови яких фігурували в списках дипломатичного корпусу і користувались дипломатичними привілеями за встановленим міжнародним правом, українські репрезентації в Італії та Швейцарії мали напівофіційний статус.

Перші кроки до нав'язання зносин з нейтральними країнами були зроблені ще за часів Центральної Ради. 27 квітня 1918 р., напередодні гетьманського перевороту, до Швейцарії відбула місія УНР на чолі з М.Шрагом. В її компетенції була діяльність в Іспанії, Італії, Франції та Швейцарії, де вона, на думку дослідника зовнішньополітичної служби УНР Д.Веденеєва, “мала виконати завдання міжнародного зондажу, збирання відповідної інформації для наступного розвитку дипломатичних відносин з країнами західноєвропейського регіону”.<sup>69</sup>

За часів Української Держави міністерством закордонних справ гетьманського уряду в середині 1918 р. були зроблені більш конкретні кроки для нав'язання дипломатичних стосунків із Швейцарією, традиційно нейтральною країною. Д.Дорошенко писав, що в липні 1918 р. до Швейцарії було відряджено Є.Лукасевича, радника міністра закордонних справ, для з'ясування питання чи приймуть у Берні офіційну українську місію. Швейцарія, як і інші нейтральні держави, “охоча була вступити у фактичні зносини з Україною”, юридичне визнання Української Держави відкладала до остаточного з'ясування переможця у війні. Швейцарський уряд її торговельно-промислові кола виявили своє зацікавлення Україною і секретар (міністр) закордонних справ Лярді надіслав Д.Дорошкові через Є.Лукасевича лист, в якому “заявляв, що швейцарський уряд охоче прийме нашу дипломатичну місію”.<sup>70</sup>

10 жовтня 1918 р. Рада міністрів затвердила закон про заснування української місії в Швейцарії. Вона була зарахована до посольств 2-го розряду, голова якого носив титул повірений у справах (charge d'affaires). Місію очолив Є.Лукасевич, доктор медици-

ни. Секретарем було призначено Г.Білянкіна, військовим аташе – генерала Л.Дроздовського. Одночасно були створені українські консульства: у Женеві його очолив Є.Сакович, колишній міністр шляхів сполучення УНР, і Цюріху на чолі консульства став колишній директор департаменту професійної освіти міністерства освіти О.Вілінський<sup>71</sup>.

Завдяки зусиллям Є.Лукаsevича і посла Української Держави в Німеччині Ф.Штейнгеля за посередництва дипломатичних представників нейтральних держав (Іспанії та Голландії) вдалося нав'язати контакти з державними колами країн Антанти і з'ясувати можливість їх згоди на “безпосередні переговори з українським правительством”. В жовтні 1918 р. з цією метою Д.Дорошенко виїхав до Швейцарії, яка на той час була загальноєвропейським дипломатичним центром. В цей час в Берні вже перебувала місія ЗУНР на чолі з Є.Левицьким. Є.Лукаsevич, який залишався на своїй посаді і за часів Директорії (до червня 1919 р.), завдяки своїм зв'язкам в дипломатичних колах допомагав новопризначеним українським головам місій добувати візи для виїзду в країни призначення. Зокрема, він доклав чимало зусиль для від'їзду до Риму Д.Антоновича. Через нього передавались також телеграми від уряду УНР.<sup>72</sup> В той же час, як і інші дипломатичні представництва, місія в Швейцарії залишалась зовсім непоінформованою про ситуацію в країні, зміни політичного курсу, не мала чітких доручень. Як зазначав у своєму звіті Є.Лукаsevич, протягом січня-травня 1919 р. місія “не дістала жодних вказівок, ані інструкцій, якими б могла керуватися в своїм внутрішнім житті”.<sup>73</sup>

2 травня 1919 р. ухвалою Директорії УНР замість Є.Лукаsevича головою української надзвичайної місії в Швейцарії було призначено М.Василька<sup>74</sup>. Відомий громадсько-політичний діяч, один з найвпливовіших українських депутатів австро-угорського парламенту, М.Василько мав високий авторитет в західноєвропейських дипломатичних колах. Він був прихильником т.зв. австро-угорської концепції, яка передбачала в разі перемоги країн Четверного союзу відновлення Галицько-Волинської держави, як національно-автономного краю. М.Василько, завдяки своїм зв'язкам з австро-угорськими дипломатами, сприяв виробленню вигідних для України умов Берестейського миру, а також укладанню таємного договору про виділення Східної Галичини в окремий коронний край.

З жовтня 1918 р. М.Василько входив до Української Національної ради ЗУНР – ЗО УНР. Був першим дипломатичним представником ЗУНР у Відні.<sup>75</sup>

До часу прибуття нового голови місії Є.Лукашевич передав всі справи місії радникові Є.Саковичу. З призначенням нового голови місії її склад деякий час залишався без змін: Гладишевський (секретар), Є.Сакович (радник), Г.Чикаленко-Келлер (урядовець, зав. прес-бюро) і В.Королів (Старий) продовжували працювати на своїх посадах. В червні 1919 р. В.Королів був переведений на посаду радника з економічних питань до української місії в ЧСР. В цей же час місце секретаря місії зайняв М.Шульгин. Після призначення М.Василька головою місії його заступником став М.Левицький. Наприкінці 1919 р. до Берна переїхав відомий політичний діяч, журналіст і публіцист Д.Донцов, який протягом кінця 1919–1921 р. очолював пресово-інформаційний відділ дипломатичної місії в Швейцарії.<sup>76</sup> Із скороченням штатів 1 грудня 1919 р. у місії із старого штату залишались 4 працівників – М.Василько, М.Левицький, Г.Чикаленко-Келлер і М.Шульгин.<sup>77</sup>

М.Василько, вступивши на посаду голови місії, переслав до радника Швейцарської Конфедерації Кальондера листа міністерства закордонних справ УНР про своє призначення. У своїй відповіді від 30 липня 1919 р. голова відділу чужоземних зносин Паравічіні робив наголос на тому, що М.Василько був представлений як “голова офіційної” (“висланої урядом”, але не “офіційно визнаної” – Авт.) української місії у Швейцарії і висловлював надію, що “ті фактичні зносини”, які вони будуть підтримувати з новим дипломатичним представником України, “будуть визначатися взаємною щирістю”.<sup>78</sup>

У листопаді 1919 р. Директорія мала намір замінити голів дипломатичних представництв в Швейцарії і Німеччині. М.Василько повинен був очолити посольство в Берліні, а М.Порш – в Швейцарії. М.Василько категорично виступив проти такої ракіровки. “На мою гадку, – писав він у листі до К.Мацієвича, дипломатичного представника УНР в Румунії, – назначення мене послом у Берліні може мати дуже злі наслідки на наші старання з’єднати собі довір’я Антанти для закордонної політики України, і не принесе тим жодного пожитку в відношенні України до Німеччини... Моя участь в Берестю і мої приязні відносини до графа Черніна, – що відомо було дипломатам за кордоном, зробили мені ворогів



у Антанті". Він наголошував, що його призначення до Берліна "викличе в Антанти щонайменше підозріння", що С.Петлюра "хоче завести нову орієнтацію в закордонній політиці". Це, на його думку, викликало б дипломатичні ускладнення також і в українсько-чехословацьких, українсько-румунських і українсько-польських стосунках. Одночасно він пропонував на посаду українського посла в Німеччині В.Залозецького, радника посольства ЗО УНР у Відні.<sup>79</sup>

При скороченні штатів місії 1 грудня 1919 р. міністерство закордонних справ УНР виділяє Швейцарію до кола 4-х держав першої групи, яка передбачала, в порівнянні з іншими, найбільшу кількість урядовців – 7 чоловік. Це – Німеччина, Англія, США і Швейцарія, тоді ж як інші дві групи повинні були бути скорочені до 5 і 3 чол.<sup>80</sup>

11 грудня 1920 р. М.Василько, який на той час очолював українські місії в Швейцарії та Італії і фактично зосереджував у своїх руках всю українську дипломатію в Європі, був уповноважений МЗС УНР "розпоряджатися всіма грошовими фондами", що були виділені урядом на утримання посольств і місій та на "пропагандистські цілі". Він одержав повноваження: "1) виплачувати довги, які мали місії і посольства УНР, 2) робити видатки на пресу і утримання пресових бюро". Йому надавалось право в порозумінні з міністерством встановлювати утримання урядовцям дипломатичних представництв України. Фактично, М.Василько наприкінці 1920 р. перебрав на себе функції керівника департаменту чужоземних зносин, але із значно більшими правами, оскільки в його розпорядження переводились значні суми грошей. Так, протягом листопада 1920 р. він одержав 5 676 527 австрійських крон і 13 грудня 1920 р. ще 1 613 962 австрійських крон від угорського уряду (з конто УНР в Австро-Угорському банку).<sup>81</sup> М.Василько одержував також гроші від продажу майна за кордоном Ліквідаційною комісією. Передача уповноважень М.Василькові на фінансування дипломатичної служби УНР свідчила не тільки про його високий авторитет, як дипломата, який користувався великою прихильністю Головного отамана УНР С.Петлюри, але і про чітку орієнтацію зовнішньополітичного курсу України на Польщу, палким прихильником якого був М.Василько. В своїй дипломатичній діяльності він намагався привернути на бік України ру-

мунських, польських і чеських дипломатів, які мали більш високий рівень акредитації в Європі і які, як він вважав, могли сприяти успіхові УНР на міжнародній арені. На відміну від молодих дипломатів УНР, які продовжували знаходитись під гіпнозом партійно-політичних гасел і “соціалістичних ідеалів”, М.Василько реально оцінював шанси України зберегти свою самостійність. “Страх, який має Румунія і Польща перед відновленням великана Росії, – писав він у листі до К.Мацієвича 14 листопада 1919р., – і економічні інтереси Чехії в утворенню української держави, піддержують симпатії тих трьох держав до української ідеї, але цілком природно жадають відповідної заплати. Це вже собі застерегла “Руська Країна” Чехословаччина. Бесарабія і Буковина є гонораром Румунії (гадаю, що головну частину української Буковини вдасться ще врятувати). Лишається ще Польща, яка добре знає, як то для нас потрібно, щоб польські дипломати заступилися за нашу справу перед Антантою... і з тої причини буде певно жадати найбільшої заплати. Хоч, здається, будуть дорогі ці адвокати, я обстою за уділенням тих гонорарів, бо не бачу іншої можливости досягнути нашу мету: суверенність і самостійність України”.<sup>82</sup>

Взявши курс на порозуміння з країнами Антанти, Директорія УНР сформувала надзвичайну дипломатичну місію до Італії. 6 січня 1919 р. головою місії було призначено доктора М.Стаховського. Однак 17 січня “Робітнича газета” повідомила, що відбула перша частина членів української місії на чолі з .В.Мазуренком і 18 січня мала відбути друга частина членів місії на чолі з новопризначеним головою Д.Антоновичем, який, як передбачалось раніше, мав очолити українське дипломатичне представництво в Лондоні.<sup>83</sup>

Авторитетний політичний і громадський діяч, син видатного українського історика В.Б. Антоновича – Д.Антонович був добре знайомий з Італією, де в юнацькі роки студював історію мистецтва. За часів Центральної Ради він очолював міністерство морських справ УНР, в липні 1918 р. був призначений генеральним консулом Української Держави у Швеції. В листопаді 1918 р. входив до складу делегації Українського Національного союзу на переговорах із країнами Антанти в Яссах (17–23 листопада 1918 р.). Належав до партії українських соціал-демократів.<sup>84</sup> За наказом МЗС УНР від 17 лютого 1919 р. до складу української місії в

Італії увійшли – радник В.Мазуренко, колишній заступник міністра фінансів УНР і Української Держави (1917–18 рр.), який до свого призначення до складу місії виконував ті ж самі функції в уряді В.Чеховського. Також належав до УСДРП і секретар – М.Єремійв, журналіст, колишній секретар Центральної ради. На посади аташе місії були призначені А.Чеховський – брат В.Чеховського – голови Ради міністрів УНР та Ю.Вовк, племінник Д.Антоновича. Посаду урядовця одержав С.Пашенко, який пізніше в Римі був призначений аташе на місце Ю.Вовка. Крім них в місії працював позаштатний аташе С.Мако – відомий український маляр і з 16 листопада 1919 р. юрисконсульт Т.Галіп, член української делегації на Паризькій мирній конференції. В жовтні 1919 р. на запрошення Д.Антоновича до Риму переїхав Є.Онацький, журналіст, вчений-історик, колишній секретар Центральної Ради. В Італії він очолював пресове бюро, згодом був секретарем дипломатичної місії, з червня 1920 р. аташе, з 1921 р. – керуючий справами української місії в Римі.<sup>85</sup>

Українській дипломатичній місії в Італії протягом 3,5 місяців довелось добиватися від італійського уряду офіційного дозволу на в'їзд у країну. Д.Антонович лише 18 липня зміг прибути до місця призначення. Цьому передували довготривалі “баталії” В.Мазуренка з директором політичного департаменту міністерства закордонних справ Італії Мандзоні. Одночасно з відмовою у видачі візи голові місії Мандзоні погрожував В.Мазуренкові вислати українських представників з Італії, якщо вони не припинять свою діяльність, про яку почали з'являтися повідомлення в місцевій пресі.<sup>86</sup> Користуючись великим політичним впливом італійських соціалістів, як член української соціал-демократичної партії, В.Мазуренко зумів нав'язати зв'язки з впливовими депутатами парламенту і членами уряду від італійської соціалістичної партії і добитися зустрічі із заступником міністра закордонних справ Борсареллі, яка відбулась 15 травня 1919 р. 27 травня В.Мазуренко був прийнятий міністром колоній Колозіумом, який на той час заступав прем'єр-міністра Нітті. Виявивши зацікавлення українською справою, Колозіум, однак, зазначав, що визнання України Італією без одночасного визнання з боку інших держав Антанти є неможливим. Він підкреслив, що ця проблема повинна були вирішена в Парижі і, за словами Є.Онацького, “радив іти шляхом повільного

підготовки громадської думки, шляхом пресових інформацій, а також шляхом нав'язання зносин з торговельними і промисловими колами, головно північної Італії, що мають великий вплив на італійську політику".<sup>87</sup>

Одночасно добиваючись від італійської військової місії у Відні офіційного дозволу на виїзд до Риму, Д.Антонович був змушений давати пояснення з приводу офіційної заяви прем'єр-міністра В.Чеховського про можливість союзу УНР з Югославією і ЧСР. Італія, яка мала територіальний конфлікт з Югославією навколо порту Фьюме, бачила в Україні союзницю останньої і це породжувало подальші труднощі у переговорах з італійськими офіційними колами. Протягом двох місяців Д.Антонович чекав відповіді міністра закордонних справ УНР на цю заяву. В.Темницький, заступивши В.Чеховського на посаді міністра, писав до Д.Антоновича: "Позволю собі звернути Вашу увагу на те, що квестія Фьюме для Італії першої ваги,.. треба нашу заяву в тій справі зробити залежною не тільки від того, чи Італія визнає нашу державну самостійність, але і від того, щоб заступник Італії в Раді Чотирьох Антанти перепер визнання нашої самостійності Антантою".<sup>88</sup>

Структурно місія складалась з 3-х відділів, згідно яким і розподілялась робота між її працівниками. Як зазначалось у звіті місії, 1-й відділ загального представництва був одночасно підрозділом політичним, дипломатичним і загального керування всіма справами місії, який очолював безпосередньо Д.Антонович. В ньому працювали С.Пащенко і позаштатний аташе С.Мако. Другим відділом – торговельно-економічних справ керував В.Мазуренко. В його розпорядженні був секретар по вільному найму. Третій відділ пресово-інформаційний очолював секретар місії – М.Єремів. Аташе місії А.Чехівський вів консульські справи, бухгалтерський облік і загальну канцелярію місії.<sup>89</sup>

3 вересня 1919 р. голову місії прийняв в.о. міністра, закордонних справ Італії – Борсареллі і після півгодинної аудієнції українське представництво було визнане неофіційно, і міністерство увійшло з ним у фактичні стосунки, уникаючи обміну листуванням. В той же час МЗС Італії приймав від місії всі ноти і заяви і візував паспорти. Голова представництва взяв на себе відповідальність за всіх українських громадян, які знаходяться на території Італії постійно чи тимчасово.<sup>90</sup>

Останній пункт був дуже важливим для обох сторін, оскільки на території Італії перебувало близько 100 тис. українських військовополонених, якими опікувалась спеціальна українська військово-санітарна місія на чолі з О.Севрюком. У її складі працювали І.Коссак, який у 1920 р. очолив цю ж місію, а також В.Бандрівський (секретар) і Е.Інсабато. Двоє останніх були членами дипломатичної місії ЗО УНР у Римі.<sup>91</sup>

Як і в інших українських місіях, в дипломатичному представництві УНР в Італії, на жаль, виникали непорозуміння між її членами з огляду на їх різнопартійність. Протягом року змінилися три завідувача пресовим бюро (М.Єремів, Є.Онацький, Т.Галіп). Інколи політичні амбіції членів місії призводили до прямої шкоди країні, яку вони репрезентували. Зокрема, радник В.Мазуренко все яскравіше виявляв свою ліву соціал-демократичну орієнтацію, налагодивши тісні стосунки з лідером Соціалістичної італійської партії Серраті. Не без його впливу керівництво партії звернулось до комуністів Росії й України з пропозицією посередництва для припинення боротьби між обома державами.<sup>92</sup>

16 грудня 1919 р. Д.Антонович був відкликаний урядом з місця призначення і передав справи В.Мазуренкові. Часопис "Воля", що виходив у Відні під редакцією В.Піснячевського (А.Горленка) зазначав з цього приводу, що з "представництвом в Італії вийшла сумна історія... Д.Антонович покинув посаду посла, а його заступник п.Мазуренко заявив себе прихильником Радянської України і, взявши гроші, що були асигновані на діяльність місії – ліквідував себе і деяких урядовців, припинивши таким чином роботу місії".<sup>93</sup> За деякими свідченнями, В.Мазуренко заявив в департаменті чужоземних зносин італійського міністерства закордонних справ, що "УНР перестала існувати", а через те він вирішив ліквідувати стару місію, сподіваючись, що незабаром до Італії прибуде представництво радянської України. За інформацією цього ж часопису, В.Мазуренко, який рахувався в штатах наркомату закордонних справ РСФРР ще з 1 січня 1920 р., був призначений наркомом Г.Чичеріним дипломатичним представником РСФРР і УСРР в Італії.<sup>94</sup> Без сумніву, "дипломатія" В.Мазуренка негативно вплинула на українсько-італійські стосунки. На той час в дипломатичних колах України панувала впевненість, що Італія однією з перших держав Антанти визнає УНР. Цим сподіванням головною запору-

кою було прихильне ставлення італійських урядових кіл до суверенності України та зацікавлення нею, як майбутнім економічним партнером, з яким італійські ділові кола прагнули налагодити торгово-господарчі зв'язки. Акція В.Мазуренка мала негативні наслідки і для самої дипломатичної місії УНР в Італії, оскільки без фінансування її діяльність була фактично паралізована.

Наприкінці серпня 1920 р. головою місії по сумісництву було призначено М.Василька., який прибув до Рима 5 вересня. М.Єреміїв залишався радником і фактичним її керівником, оскільки новопризначений голова більшість часу перебував у Берні. Т.Галіп залишався радником місії, А.Чехівський – секретарем, Є.Онацький – аташе і головою прес-бюро.<sup>95</sup>

Як вже зазначалось, М.Василько одержав від Головного отамана С.Петлюри дуже широкі повноваження з правом призначати та звільняти інших членів місій. 7 грудня 1920 р. він звільнив від керування місією М.Єреміїва і призначив на його місце Т.Галіпа, а 11 жовтня 1921 р. відкликав і його з місії, призначивши керуючим справами місії Є.Онацького. Він залишався на цій посаді до ліквідації місії в 1922 р. Барон М.Василько деякий час утримував місію в Італії власним коштом і навіть допомагав фінансово уряду УНР в екзилі.<sup>96</sup>

Надзвичайно важливе значення в утвердженні України на міжнародній арені мало встановлення дипломатичних відносин з Ватиканом. Величезний моральний авторитет папського престолу, його якнайширші міжнародні зв'язки могли б сприяти справі міжнародного визнання Української Народної Республіки. До активних контактів з Римом Директорію спонукало також об'єднання УНР і ЗУНР в одній державі, у якій відтепер значну частину населення складали греко-католики.

23 січня 1919 р. міністерство закордонних справ повідомило графа М.Тишкевича, який на той час перебував у Лозанні, про його призначення дипломатичним представником УНР при Ватикані. Важлива роль у цьому призначенні належить українському поету П.Карманському. Він зумів переконати керівників УНР, що не хотіли бачити на чолі делегації аристократа, у доцільності саме цієї кандидатури, зокрема, з огляду на його римо-католицьку конфесійну приналежність.<sup>97</sup> До складу дипломатичної місії входили також П.Карманський (секретар) та український священник О.Юзик<sup>98</sup>.

Однак український уряд не видав спеціального офіційного документа про призначення М.Тишкевича і українська дипломатична місія в Швейцарії мусила перебрати на себе переговори з кардиналом Л.Маліоне (представником Ватикану в Берні) у справі прийняття української місії у Ватикані.<sup>99</sup>

31 березня 1919 р. кардинал Л.Маліоне повідомив графа М.Тишкевича про те, що "Святий Престол з великим задоволенням прийняв намір України увійти з ним у постійні дипломатичні зносини". Кардинал зауважував, що Ватикан не має звичаю приймати дипломатичні місії нових держав, які не визнані кількома державами, однак, дав згоду на особистий приїзд М.Тишкевича. Л.Маліоне зауважував при цьому, що Ватикан "слідкує з великим зацікавленням за долею цієї благородної нації (українців – Авт.) і він надіється, що вона введе для всіх громадян лад вільності і рівності, котрій найліпше дозволить усунути важкі умови, наложені століттями для католицької церкви в цій державі".<sup>100</sup>

Отримавши італійську візу, М.Тишкевич прибув до Риму у травні і одразу звернувся з офіційним листом до державного секретаря кардинала П'єтро Гаспаррі, в якому було декларовано "щире бажання Директорії Української республіки вступити у добрі стосунки із Святим престолом для того, щоб покласти кінець російським переслідуванням на своїх землях і запровадити абсолютну релігійну толерантність".<sup>101</sup> 25 травня М.Тишкевич мав приватну аудієнцію у папи Бенедикта XV і вручив йому ввірчий лист, підписаний С.Петлюрою. Папа прийняв прихильно українського представника, який ще раніше був відзначений папським орденом – хрестом св.Григорія Великого, запевнив його у своїх симпатіях до українського народу і висловив надію, що українська справа буде вирішена згідно із засадами про права самовизначення народів.<sup>102</sup>

16 червня 1919 р. державний секретар П'єтро Гаспаррі надіслав голові Директорії С.Петлюрі лист, текст якого був погоджений з папою. В ньому інформувалось про отримання ввірчої грамоти щодо призначення М.Тишкевича "на Голову Надзвичайної Української Дипломатичної Місії при Святому Престолі". При цьому кардинал зауважував, що "Святий Престол, визнаючи, як належить, шляхетність характеру української нації, піднесе свої палкі молитви задля її щастя, в твердому переконанні, що право само-

визначення, вже визнане для інших націй, які належали до кол.російської імперії буде визнане також і для України”.<sup>103</sup>

М.Тишкевич був схильний вважати цей лист офіційним визнанням УНР, про що він писав у листі до голови української місії у Вашингтоні Ю.Бачинського. Такої ж думки дотримувався і сам голова Директорії С.Петлюра. Однак, офіційного визнання незалежності УНР з наступним встановленням дипломатичних зв'язків на рівні посольств не відбулося. Пізніше, у 1920 р. М.Тишкевичу двічі довелося звертатись до державного секретаріату Ватикану з проханням визнати незалежність України. Однак, на обох листах було покладено резолюцію, яка свідчила, що Апостольський престол чекає поки Україна буде визнана хоча б однією з великих держав.<sup>104</sup>

На жаль, М.Тишкевич, який так успішно розпочав свою дипломатичну місію у Ватикані, вже у червні 1919 р. був змушений виїхати у Париж, де тимчасово заміщав Г.Сидоренка – голову місії УНР на Паризькій мирній конференції. Наприкінці вересня М.Тишкевич остаточно був призначений головою паризької делегації. В зв'язку з цим постало питання про новий склад української дипломатичної місії у Ватикані, оскільки і О.Юзик і П.Карманський фактично так і не прибули до Риму. Остаточно українська місія сформувалася у листопаді 1919 р. і складалася з о.Ксаверина Бонна, призначеного радником (charge d'affaires) і П.Карманського – секретаря.

Франц-Ксаверій Бонн – редemptорист, фламандець за походженням і бельгійський громадянин у 1911 р. приїхав у Галичину з тим, щоб приготуватись до місійної праці серед українців у Канаді. Однак війна захопила його у Галичині. Бельгійське громадянство надавало с.Бонну певний імунітет, який використовувався ним для української громадської праці під час російської окупації. Якийсь час він був полемим духовником при УГА, перекладачем українських делегацій у переговорах з місіями Антанти. У 1919 р. після інтернування румунами о.Бонн був звільнений завдяки своєму бельгійському громадянству, прибув до Кам'янець-Подільського і звідти був висланий українським урядом до Риму.<sup>105</sup>

Надзвичайно діяльний, енергійний і тактовний о.Бонн був, за словами В.Липинського, “найкращим українським дипломатом”. Від початку свого перебування у Римі він здійснював диплома-



тичні візити, налагоджував зв'язки з римським духовенством, представниками інших держав при Ватикані. Невдовзі він був прийнятий державним секретарем Ватикану кардиналом Гаспаррі, який виявив серйозне зацікавлення українською проблемою. Надзвичайно важливе значення мали аудієнції членів української місії у римського понтифіка Бенедикта XV. Перша з них, на якій був присутній о.Бонн, відбулась 22 лютого 1920 р. і мала приватний характер. Папа цікавився політичним і релігійним становищем в Україні і був поінформований о.Бонном про польські утиски українців в Галичині. 30 березня 1920 р. папа прийняв о.Бонна і П.Карманського, які вручили йому меморандум про українську справу і про переслідування українців-католиків.<sup>106</sup>

Важливим досягненням української місії у Ватикані було призначення Бенедиктом XV апостольського візитатора для України о.Дженоккі Це був перший крок на шляху до призначення апостольського нунція в Україні, як незалежній державі. Про це свідчить той факт, що аналогічний підхід вже застосовувався Ватиканом у процесі визнання Польської держави, куди спочатку було призначено апостольського візитатора монсенйора Ахіла Ратті (30 квітня 1918 р.), який 6 червня став для неї апостольським нунцієм. Значущість цього кроку полягала також в тому, що папський престол взяв до уваги факти переслідування українців-католиків поляками і росіянами і вжив тим самим кроки для перевірки фактів, наведених українською місією. 6 квітня 1920 р. о.Дженоккі виїхав через Париж і Відень до Варшави з наміром прибути в Україну. О.Бонн супроводжував його до Відня, де залишився на довший час з тим, щоб розшукати фонди для місій, оскільки державна скарбниця вичерпувалась, дипломатичні місії скорочували свій персонал, або просто ліквідувались. До Риму він більше не повернувся і 1 листопада 1921 р. був звільнений.<sup>107</sup>

Постановою РНМ УНР від 23 липня 1919 р. українську дипломатичну місію у Парижі очолив М.Тишкевич, а 18 грудня 1919 р. він одержав від голови Директорії УНР С.Петлюри нову інструкцію і повноваження. На відміну від попередніх інструкцій, згідно яким рішальне право голосу мали всі члени делегації, за новим розорядженням лише голова делегації М.Тишкевич одноосібно мав право рішати "всі політично-дипломатичні кроки", всі інші делегати мали тільки дорадчий голос, "якщо він поради від

них забажає". Він одержував право особисто "репрезентувати в Парижі Українську Республіку", а також змінювати склад місії і витратити кошти на свій розсуд".<sup>108</sup> Призначення М.Тишкевича головою української делегації зустріло прихильне ставлення провідних кіл країн-переможниць. Часопис "Український прапор", що видавався у Відні повідомляв, що більшість поважних французьких та італійських періодичних видань надрукували інтерв'ю з графом М.Тишкевичем. Це, зокрема, "Le Temps", "Figaro", "Le Gaulois", "L'homme livre", "Le petit Parisien", "Matin", "La parole Libre", "L'Evenement", "La Democratie Nouvelle", "Le Pays", "Le Radical", "La Constitution", "La Petite Republique", "Revue Diplomatique".<sup>109</sup>

Варто зазначити, що українській делегації на чолі з М.Тишкевичем доводилось працювати в надзвичайно складних умовах. Адже у Парижі крім делегації УНР працювала окрема делегація ЗОУНР. Крім того, не сприяли плідній праці розгнурті польськими та російськими політичними колами ворожі українським інтересам акції в пресі. Завдяки своїм особистим зв'язкам у впливових політичних і дипломатичних колах, а також високій освіченості, знанню іноземних мов і особливостей європейського політичного життя, М.Тишкевичу вдалося досягти певних успіхів у складному процесі визнання суверенітету України. Варто також зазначити, що на той час він був активним членом французького Історично-дипломатичного товариства у Парижі і започаткував дослідження українсько-французьких історичних зв'язків, вивчення французьких джерел з історії України, а також підтримував фінансово їх видання. Відзначаючи наполегливу працю М.Тишкевича на користь України французький посол у Швейцарії відзначав, що лише завдяки цьому Франція визнала Україну (офіційно – Авт.)<sup>110</sup> Видатні якості М.Тишкевича відзначав і Є.Онацький, який в цей час працював у дипломатичному представництві УНР у Римі. Зокрема, у своїх спогадах він наголошував, що М.Тишкевич "зі своїм знанням європейського політичного життя і європейських мов надто відрізнявся в саді нашої дипломатії, що набиралася майже виключно з неможливої інтелігенції чи дрібної буржуазії, яка за кордоном Росії ніколи не була і чужинецьких відносин, ані чужих мов, за винятком російської або польської не знала".<sup>111</sup>

Одержавши призначення до Парижу, М.Тишкевич, як він сам

зізнався у листі до Д.Левицького, голови дипломатичної місії УНР у Данії, “був свідомий того, що спіткає через край багато всяких утруднень”. За його словами, замість того, щоби добиватися зв'язків і зносин не тільки з урядовими, а і з громадськими колами і використати якнайширше всякі впливи, “члени політичної секції української делегації в Парижі завели зв'язки з соціалістичними колами суспільства”. Тому М.Тишкевич для “повноти справи, рішив звернути свою увагу більше на урядові і другі впливові кола”.<sup>112</sup> Протягом нетривалого часу свого перебування у Франції він мав багато ділових контактів із впливовими дипломатами, які здебільшого репрезентували країни Антанти. У листі до того ж адресата М.Тишкевич зазначав, що його знайомий французький політичний діяч Дене “нині організує групу французьких депутатів різних політичних партій, яка має звернути увагу на справи України і в добрім для нас напрямку”.<sup>113</sup> Він мав наради також із впливовими представниками фінансового світу.

На діяльність української делегації в Парижі негативно впливали міжпартійні колізії та особисті ворожнечі. Широкого розголосу в західноєвропейській пресі набули конфлікти між делегатами-галичанами, що входили до складу загальноукраїнської репрезентації та новопризначеними делегатами, які діяли самостійно. Як згадував М.Рудницький, який працював у складі делегації УНР перекладачем, були випадки, коли “в тій самій справі від обидвох українських делегацій у Парижі йшли до Мірової Конференції дві окремі ноти.”. Він же звертає увагу на те, загальноукраїнська делегація довго не знала про те, “що галицька делегація працює окремо, на іншій улиці, і теж висилає ноти”.<sup>114</sup> Українські дипломати, які належали до соціалістичних партій домагались від проводу УНР заміщення М.Тишкевича на посаді голови делегації. Інколи вони вдавались до кроків, які негативно позначались на міжнародному іміджі України. Зокрема під час офіційної подорожі М.Тишкевича до Англії, Т.Галіп, Лучицький та І.Борщак, самочинно відібравши в українській репрезентації документи, печатки, бланки делегації тощо, повідомили дипломатичний корпус у Парижі, що вони є дійсними репрезентантами УНР. Після того як ця “акція” не вдалася, ними була видана брошура “Les Mistification du comte Michel Tyszkiewicz” під псевдонімом V.Bogoun, у якій М.Тишкевича об'явлено агентом Ватикану, поляків, литовців і ук-

раїнських реакціонерів. Наступним кроком в кампанії проти М.Тишкевича була телеграма від А.Макаренка, в якій йому пропонувалося здати посаду колегії з чотирьох членів (С.Тимошенка, С.Шелухина, Т.Галіпа й Лучицького) і повернутися на попередню посаду голови української місії у Ватикані. Невдовзі С.Шелухин повідомив пресу, що йому нічого невідомо про своє призначення, на яке він взагалі не згоден. Невдовзі надійшло спростування від Головного отамана УНР С.Петлюри.<sup>115</sup> Безперечно подібні конфлікти використовувалися супротивниками України для того, що українці не мають згоди в проводі і пропаганди ідеї приналежності галичан і наддніпрянців до окремих націй.

За час праці на посаді голови української делегації і надзвичайної дипломатичної місії УНР в Парижі М.Тишкевич підготував і подав на адресу голови Паризької мирної конференції 13 дипломатичних нот з пропозиціями визнати незалежність України, з протестом проти військових дій Добровольчої армії, щодо східногалицького питання та ін. Серед документів, переданих до Ради конференції, було прохання уряду УНР про прийняття України до Ліги Націй. 30 квітня 1920 р. це подання було формально оголошене державам-членам Ліги. Проте, доки Україна чекала рішення країн-засновниць, вся її територія була окупована більшовиками.<sup>116</sup>

20 вересня 1920 р. постановою РНМ УНР українську делегацію на Мирову конференцію в Парижі було ліквідовано. Проте у Франції залишалась працювати надзвичайна дипломатична місія України, яку у 1921р. очолив відомий український дипломат, державний діяч і вчений О.Шульгин. Одночасно він очолював українську делегацію при Лізі Націй ( до складу делегації входили також О.Коваленко та А.Марголін), яка мала завдання добитися членства у цій впливовій міжнародній організації.<sup>117</sup>

8 жовтня 1918 р. законом Української Держави було засноване українське дипломатичне представництво у Фінляндії, яке віднесли до посольства 2-го розряду. Його головою МЗС Української Держави призначив відомого громадсько-політичного діяча, правника за фахом К.В.Лоського. Посаду секретаря місії одержав М.Галушинський. По приїзді до Гельсінгфорсу місія була негайно прийнята головою уряду Фінляндії Свінхувудом, голова представництва офіційно акредитований як дипломатичний представник президентом країни генералом Манергеймом<sup>118</sup>. Міждержавні сто-

сунки обох країн характеризувались як “ширі і доброзичливі”. Фінляндія було третьою європейською країною після Німеччини і Австро-Угорщини, яка визнала державну незалежність України ще за часів Української Держави. Фінський уряд у своїй декларації від 12 червня 1920 р. офіційно визнав Українську Народну Республіку та її уряд на чолі з Головним Отаманом С.Петлюрою.

19 лютого 1919 р. наказом Директорії К.Лоського було призначено головою дипломатичної місії УНР до скандинавських країн (Швеції й Норвегії) із дорученням керувати справами посольства України у Фінляндії. К.Лоський відзначав велике зацікавлення фінансових і торгівельних кіл економічними зв'язками з Україною. Проте констатував, що уряди цих країн не мають “сміливості визнати Україну офіційно, чекаючи поки УНР буде визнана Антантою”. Швеція допомагала медикаментами для української армії і так само, як і Норвегія, обмежувала дипломатичні стосунки виключно консульськими (візуванням та признанням паспортів тощо).

Новозаснована місія комплектувалася кадрами, які до того вже працювали у посольстві УНР у Гельсінгфорсі. Так, зокрема, посаду секретаря місії у Швеції й Норвегії одержав аташе посольства УНР у Фінляндії Й.Майданюк, урядовця – друкарка згаданого посольства – І.Прокоф'єва-Лоська. Протягом кількох місяців (1.04 – 1.08.1919 р.) урядовцем місії працював відомий український історик і військовий діяч В.Кучабський. Перекладачами місії в різний час були шведський підданий Й.Блесс та український громадянин, доктор філософії М.Діаманді. Після скасування українського консульства у Гельсінгфорсі, його голову П.Сливенка було призначено секретарем посольства УНР у Фінляндії. Протягом 1919 р. у складі української місії та посольства УНР у Фінляндії постійно відбувались перестановки, що були пов'язані із скороченням витрат на дипломатичну діяльність. Наказом Директорії від 25 липня 1919 р. з Відня до Гельсінгфорсу було переведено Володимира та Миколу Залізників. Останній 31 липня 1919 р. змінив на посаді посла УНР у Фінляндії К.Лоського, який залишався головою місії у скандинавських країнах.<sup>119</sup>

Інша скандинавська країна – Данія – 1 травня 1919 р. стала місцем проведення конференції голів і радників дипломатичних місій України (Данії, Англії, США, Швеції та Норвегії). Одним з

інших її рішень була ухвала про заснування інформаційного бюро в Копенгагені, під егідою української дипломатичної місії у Данії, яку очолював Д.Левицький – відомий галицький громадсько-політичний діяч, правник за фахом. Прес-бюро при надзвичайній дипломатичній місії УНР у Данії очолював М.Гехтер. Бюро працювало протягом 1919–1921 рр., навіть коли діяльність місії була припинена за нестачею коштів. Пресові бюлетені з інформацією про події в Україні та витягами з європейських періодичних видань виходили українською й датською мовами накладом 3000 екземплярів на 8 сторінках. Прес-бюро надсилало матеріали державним установам, впливовим політичним і фінансовим діячам по цілій Європі.<sup>120</sup>

Надзвичайна дипломатична місія УНР у Данії була призначена 28 січня 1919 р. Вона прибула до Копенгагену 2 березня і 4 березня голова місії Д.Левицький був прийнятий директорами департаментів Міністерства закордонних справ Кляном і Крузе. У першій декаді березня датська преса опублікувала інтерв'ю з українським дипломатом. У доповідній записці міністру закордонних справ УНР Д.Левицький писав про зацікавлення в Данії Україною “під виглядом торговельним”. “Від першого дня мого приїзду почали до мене звертатися багато поважних фірм з запитанням, чи можуть вони везти товари на Україну”, – зазначив він у доповіді. За його словами, Данія практично була готова “везти товари на Україну, а головню сільсько господарські машини, знаряддя, молочарське скло, мануфактуру”.<sup>121</sup> І хоча українська місія у Данії була визнана *de facto*, українські дипломати зустрічали прихильне ставлення з боку державних чинників. Д.Левицький наголошував на тому, що в разі створення єдиного дипломатичного представництва УНР у скандинавських країнах, найкращим місцем його осідку може стати Копенгаген.

Одночасно з Д.Левицьким до Данії одержав призначення і Я.Олесницький як радник місії, проте до Копенгагену він не прибув, оскільки одержав нову посаду – голови дипломатичної місії ЗО УНР у Великобританії. Радником місії було призначено В.Солов'я, який володів кількома мовами і деякий час перед тим жив у Данії. На інші посади було призначено вільнонайманих працівників, що значною мірою заощаджувало кошти на витрати місії.<sup>122</sup>

Серед перших дипломатичних представництв, заснованих Директорією 6 січня 1919 р., була надзвичайна дипломатична місія УНР у Голландії та Бельгії на чолі з головою департаменту чужоземних зносин МЗС, відомим громадсько-політичним діячем, істориком українського права А.Яковлевим. Місцем її осідку у 1919 р. стала Гаага, а з 11 квітня 1920 р. частина працівників на чолі з головою місії переїхало до Брюсселя, залишивши в Гаазі консульство та канцелярію представництва. На початку своєї діяльності місія складалась з 10 працівників. За час існування (до квітня 1922) склад її, як і інших українських репрезентацій постійно скорочувався. Зокрема, за даними на 12 березня 1920 р. у складі української місії у Бельгії працювали: Я.Кулішер (2-й секретар), бельгійський підданий Вер-Ельст (урядовець), Б.Чорний (прес-бюро); у Голландії діяльність місії продовжували А.Варкентин (1-й секретар), М.Тихомирів (урядовець), Гізе (урядовець прес-бюро).<sup>123</sup>

Перенесення осідку дипломатичної репрезентації України до Бельгії було продиктоване необхідністю зміцнювати торгово-економічні зв'язки з цією країною. На той час бельгійські підприємці мали на території України 80% капіталу, вкладного в промисловість колишньої Російської імперії. Це створювало реальні умови до визнання Бельгією України в більш ранні строки, ніж іншими країнами Антанти. "Моя місія. – наголошував у доповіді міністру закордонних справ УНР голова українського дипломатичного представництва у Бельгії та Голландії А.Яковлев, – буде працювати тут в Бельгії в напрямі досягнення цих двох цілей: визнання незалежності України і встановлення торговельно-економічних зносин Бельгії та України".<sup>124</sup> Розвиткові фінансово-економічних стосунків УНР із Голландією та Бельгією сприяло створення при українській місії у цих країнах спеціального відділу. Його функції були визначені на конференції послів і голів дипломатичних місій УНР у Карлсбаді: "взаємна інформація Голландії, Бельгії та України про фінансово-економічний стан цих держав, збирання відомостей про фінанси, продукцію, зовнішню торгівлю (привіз і вивіз), розповсюдження таких же відомостей про Україну, заходи до утворення торговельних товариств, банків, агентств і інших засобів для установаження постійних фінансово-торговельних зносин між Україною і Голландією та Бельгією". До

відділу були прикріпленні секретар місії Я.Кулішер та аташе М.Панасевич<sup>125</sup>.

Зацікавленість Бельгії та Голландії у економічних зв'язках з УНР сприяла визнанню України *de facto* урядовими чинниками, а дипломатичну репрезентацію – офіційним представництвом України в цих державах. На відміну від інших країн Західної Європи, які чекали на визнання суверенітету УНР країнами Антанти, Бельгія покладалась на вирішення цього питання після оголошення результатів анкетування, яке мала провести призначена Лігою Націй спеціальна комісія. Проте, перебіг подій, в результаті яких територія України виявилась окупованою більшовицькими військами, завадив процесові міжнародного визнання УНР незалежною державою.

Разом з тим, діяльність українських представництв сприяла виходу УНР із кільця ворожого оточення і допомагала налагодити розмаїті зв'язки з країнами Європи й світу. Вона вплинула на те, що західні політики почали реалістичніше підходити до факту існування України як новочасної держави й налагодження з нею політичних та економічних відносин. Завдяки діям української дипломатії в країнах Західної Європи, громадськість цих країн, чимало політиків усвідомлювали, що українська державність є надзвичайно важливим фактором у збереженні політичної рівноваги у цьому регіоні і в цілій Європі перед російським тиском, а також захисту незалежних сусідніх з Росією держав. Тому завдяки цій обставині українські дипломатичні представництва мали змогу продовжувати свою діяльність і після поразки національно-визвольних змагань на території України, використовуючи будь-яку можливість для утвердження у світі ідеї української незалежності.

---

<sup>1</sup> Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923. – Т.П.: Українська Гетьманська Держава. – Ужгород, 1930 – С. 149.

<sup>2</sup> Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). – Ф. 3696. – Оп. 1. – Спр. 69. – Арк. 23.

<sup>3</sup> Дорошенко Д. Згад. праця. – С. 150.

<sup>4</sup> Там само. – С. 152.

<sup>5</sup> Там само. – С. 152–153, 155.

<sup>6</sup> Вістник УНР (Кам'янець-Подільський ). – 1919. – 25 січ.



7 Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради: Біографічний довідник. - К., 1998. - С. 149-151.

8 ЦДАВО України. - Ф.3619. - Оп.3. - Спр.2. - Арк.1.

9 Там само. - Арк. 2-3.

10 Там само. - Ф. 3518. - Оп. 1. - Спр. 1. - Арк. 6-7.

11 Центральний державний історичний архів у м. Львові (ЦДІАЛ). - Ф. 368. - Оп. 1. - Спр. 92. - Арк. 1-2.

12 ЦДАВО України. - Ф. 3619. - Оп. 3. - Спр. 15. - Арк. 53.

13 Там само. - Оп. 1. - Спр. 12. - Арк. 30.

14 ЦДАВО України. - Ф. 3619. - Оп. 1. - Спр. 1. - Арк. 21.

15 Там само. - Ф. 3696. - Оп. 2. - Спр. 2. - Арк. 20.

16 Там само. - Ф. 1113. - Оп. 2. - Спр. 152. - Арк. 15.

17 Шевченко І. Біля витоків // Політика і час. - 1995. - № 9. С. 79; ЦДАВО України. - Ф. 1113. - Оп. 2. - Спр. 2. - Арк. 6.

18 ЦДАВО України. - Ф. 3696. - Оп. 2. - Спр. 2. - Арк. 20 зв.

19 Дорошенко Д. Згад. праця. - С. 160.

20 Його ж. Мої спомини про недавнє минуле. - Ч. 3. - Львів, 1923. - С. 90, 103.

21 Вячеслав Липинський: З епістолярної спадщини. - К., 1996. - С. 161.

22 Українське слово (Берлін). - 1921. - 1 лип.

23 Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. У 2 т. - Т. 2. - К., 1997. - С. 401.

24 Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923. - Т. II. - С. 263.

25 ЦДАВО України. - Ф. 3696. - Оп. 2. - Спр. 20. - Арк. 22 зв.; оп. 1. - Спр. 69. - Арк. 1; ЦДІАЛ. - Ф. 581. - Оп. 1. - Спр. 21. - Арк. 2.

26 Веденєєв Д. В. Становлення зовнішньополітичної служби України: Дис. ... канд. іст. наук. - К., 1994. - С. 148; ЦДІАЛ. - Ф. 581. - Оп. 1. - Спр. 21. - Арк. 4 зв.

27 ЦДАВО України. - Ф. 3619. - Оп. 3. - Спр. 15. - Арк. 53.

28 Жук Ю. Спогади про батька // Політика і час. - 1994. - № 4. - С. 61-62.

29 ЦДАВО України. - Ф. 3696. - Оп. 2. - Спр. 119. - Арк. 13 зв.

30 Доценко О. Літопис української революції: Матеріали і документи до історії української революції. 1917-1923. - Т. II. - Кн. 5. - Львів, 1924. - С. 7-8.

31 Вістник УНР. - 1919. - 25 січ.

32. Вістник державних законів для всіх земель УНР. - 1919. - Вип. 12. - 2 берез.

33 Робітнича газета. - 1919. - 1 лют.

34 Там само.

35 Там само.

36 Доценко О. Згад. праця. - С. 9.

37 Єременко Т. Симон Петлюра і Юзеф Пілсудський // У 70-річчя паризь-

кої трагедії: Збірник пам'яті Симона Петлюри. - К., 1997. - С. 213.

38 Доценко О. Згод. праця. - С. 11.

39 ЦДАВО України. - Ф. 3518. - Оп. 1. - Спр. 1. - Арк. 86-87.

40 Там само.

41 Там само. - Спр. 14. - Арк. 18.

42 Доценко О. Згод. праця. - С. 13.

43 Там само. - С. 29.

44 Там само. - С. 33.

45 Там само. - С. 37.

46 ЦДАВО України. - Ф. 3696. - Оп. 1. - Спр. 66. - Арк. 13.

47 Вістник державних законів для всіх земель УНР. - 1920. - Вип. 1. - Ч.

11. - С. 10.

48 Доценко О. Згод. праця. - С. 273.

49 ЦДАВО України. - Ф. 3518. - Оп. 1. - Спр. 1. - Арк. 18; спр. 29. - Арк. 91.

50 Там само.

51 Верстюк В., Осташко Т. Згод. праця. - С. 80.

52 Галаган М. Спомини. - Ч. IV. - Львів, 1930. - С. 154.

53 Там само. - С. 144-146.

54 ЦДАВО України. - Ф. 3518. - Оп. 1. - Спр. 1. - Арк. 20, 54.

55 Там само. - Арк. 8, 9.

56 Павлюк О. ЗУНР і політика Угорщини // Україна в минулому. - Вип.

7. - Київ-Львів, 1995. - С. 38.

57 Галан М. Згод. праця. - С. 186, 199.

58 ЦДАВО України. - Ф. 3518. - Оп. 1. - Спр. 1. - 18-22.

59 Там само. - Ф. 3696. - Оп. 2. - Спр. 356. - Арк. 14; ф. 3518. - Оп. 1. -

Спр. 29. - Арк. 99, 135.

60 Галаган М. Згод. праця. - С. 158, 295.

61 Робітнича газета. - 1919. - 17 січ.

62 ЦДАВО України. - Ф. 3519. - Оп. 2. - Спр. 9. - Арк. 1; Верстюк В., Ос-

ташко Т. Згод. праця. - С. 158-160.

63 ЦДАВО України. - Ф. 3696. - Оп. 2. - Спр. 2. - Арк. 22 зв.; спр. 395. -

Арк. 23.

64 Галайчук Б. Дипломатія // Енциклопедія українознавства: Словникова частина. - Т. 2. - Львів, 1993. - С. 513.

65 ЦДАВО України. - Ф. 3696. - Оп. 1. - Спр. 69. - Арк. 7.

66 Робітнича газета. - 1919. - 14 верес.

67 Мукомела О. М.А.Славінський //Українська журналістика в іменах: Ма-

теріали до енциклопедичного словника. - Вип. 1. - Львів, 1994. - С. 170.

68 ЦДАВО України. - Ф. 3696. - Оп. 1. - Спр. 69. - Арк. 1-38.

69 Веденєєв Д.В. Згод. праця. - С. 43-44.

70 Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле. - Ч. 3. - С. 13.

71 Його ж. Історія України. 1917-1923. - Т. II. - С. 149, 154.

- 72 Там само. – С. 393; його ж. Мої спомини про недавнє минуле. – Ч. 3. – С. 103.
- 73 ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 96. – Арк. 27.
- 74 Там само. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 8. – Арк. 32 зв.
- 75 Підкова І., Шуст Р. Довідник з історії України. – Т. 1. – Львів, 1993. – С. 84.
- 76 ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 1. – Спр. 69. – Арк. 24; Мукомела О., Масляник О. Д.І.Донцов // Українська журналістика в іменах. – Вип. 3. – Львів, 1996. – С. 118.
- 77 ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 2. – Арк. 20.
- 78 Онацький Є. Під омофором барона М.Василька // Український історик (Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен). – 1980. – Ч. 1–4. – С. 126–127.
- 79 ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 315. – Арк. 58.
- 80 Там само. – Ф. 3619. – Оп. 3. – Спр. 15. – Арк. 53.
- 81 Там само. – Арк. 57.
- 82 Онацький Є. Під омофором барона М.Василька. – С. 126–127.
- 83 Вістник УНР (Кам'янець-Подільський). – 1919. – 25 січ.; Робітнича газета. – 1919. – 17 січ.
- 84 Верстюк В., Осташко Т. Згад. праця. – С. 63–65.
- 85 Там само. – С. 121–122, 90–91.
- 86 ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 284. – Арк. 8.
- 87 Онацький Є. Українська дипломатична місія в Італії за перших шість місяців своєї діяльності // Календар-альманах “Відродження”. – Буенос-Айрес, 1956. – С. 36–37.
- 88 Цит.: Там само. – С. 33.
- 89 ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 284. – Арк. 15; Онацький Є. По похилій площі: Записки журналіста і дипломата. – Ч. 1. – Мюнхен, 1964. – С. 14–15.
- 90 Там само. – С. 16.
- 91 Галайчук Б. Організація української дипломатичної служби // Альманах “Червоної Калини”. – Львів, 1939. – С. 37.
- 92 Онацький Є. По похилій площі: Записки журналіста і дипломата. – Ч. 1. – С. 121.
- 93 Воля (Відень). – 1920. – Т. III. – Ч. 8. – С. 333.
- 94 Там само; т. III. – Ч. 13. – С. 558.
- 95 Онацький Є. Під омофором барона М.Василька. – С. 116, 118.
- 96 Винар Л. Євген Онацький – чесність з нацією // Український історик (Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен). – 1980. – Ч. 1–4. – С. 158, 174.
- 97 ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 1. – Спр. 42. – Арк. 2; Онацький Є. Дипломатична місія до Ватикану // Календар-альманах “Відродження” на 1954 рік. – Буенос-Айрес, 1954. – С. 29–30.

- 98 ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 1. – Спр. 42. – Арк. 2.
- 99 Лукасевич Е. Граф Михайло Тишкевич // Літературно-науковий вістник. – 1927. – Кн. V. – С. 88.
- 100 ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 284. – Арк. 3–3 зв.
- 101 Гентош Л. Якщо всі шляхи ведуть до Рима...// Політика і час. – 1997. – № 5–6. – С. 95–96.
- 102 Хома Іван. Апостольський Престол і Україна. 1919–1922. – Рим, 1987. – С. 16–17.
- 103 Онацький Є. По похилій площі. – Ч. 2. – С. 28.
- 104 Див.: Хома Іван. Згад. праця. – С. 18.
- 105 Гентош Л. Згад. праця. – С. 98.
- 106 Хома Іван. Згад. праця. – С. 25–27.
- 107 Там само. – С. 30–32.
- 108 ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 42. – Арк. 20; Стахів М. Західня Україна: Збройна і дипломатична оборона в 1919–1923. – Т. IV. – Скрентон, 1961. – С. 67–68; Борщак І. Як була зорганізована Мирова конференція 1919 р.// Альманах “Червоної Калини”. – Львів, 1939. – С. 110.
- 109 Український прапор (Відень). – 1919. – 15 листоп.
- 110 Господин А. Три визначні дипломати. – Вінніпег, 1989. – С. 16.
- 111 Цит.: Там само. – С. 20.
- 112 ЦДАВО України. – Ф. 3542. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 24.
- 113 Там само. – Арк. 27.
- 114 Рудницький М. Париж 1919: Преважке становище української делегації на Мирову Конференцію // Альманах “Червоної Калини”. – Львів, 1939. – С. 125.
- 115 Господин А. Згад. праця. – С. 17–19.
- 116 Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914–1923 рр. У 2 т. – Т. 2. – Львів, 1998. – С. 252–253.
- 117 Жуківський А. Політична і громадська діяльність Олександра Шульгина // Збірник на пошану Олександра Шульгина (1889–1960). – Париж–Мюнхен, 1969. – С. 28–29.
- 118 Дорошенко Д. Історія України. – 1917–1923. – Т. П. – С. 152, 154; ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 404. – Арк. 50.
- 119 Вістник УНР (Кам'янець-Подільський). – 1919. – 4 берез.; ЦДАВО України. – Ф. 3513. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1, 2, 4, 15, 17–19, 27; ф. 3696. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 16; оп. 2. – Спр. 9 б. – Арк. 26–270.
- 120 ЦДАВО України. – Ф. 3513. – Оп. 1. – Спр. 1 – Арк. 7; Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції 1919–1939. – Київ, 1999. – С. 130.
- 121 ЦДАВО України. – Ф. 3542. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1, 4, 9, 12, 13.
- 122 Там само. – Арк. 1, 17; ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 404. – Арк. 203–204.

<sup>123</sup> ЦДАВО України. – Ф. 4442. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1, 12, 13, 19, 29, 59.

<sup>124</sup> Там само. – Ф. 4442. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 18; спр. 5. – Арк. 2.

<sup>125</sup> Там само. – Спр. 1. – Арк. 18.